

Mbi disa raste marrëdhëniesh mes shqipes dhe rumanishtes.

Gjorgji Bufl
Università degli Studi di Trieste

Ka tashmë vite që shkruhet mbi marrëdhëniet e ngushta mes shqipes dhe rumanishtes, për të cilat pothuajse të gjithë studiuesit janë të bindur. Megjithatë, nuk është akoma e qartë si të vlerësohen këto marrëdhënie. Çabej (Ismajli, 145-161), duke nënvizuar domosdoshmërinë e një shtresimi të elementeve të përbashkëta në të dy gjuhët, supozon që pjesa më e largët verilindore e etnosit shqiptar gjatë Mesjetës (para dyndjeve sllave) të ketë qenë në kontakt me pjesën jugperëndimore të etnosit rumun. Ky kontakt sipas tij është përforcuar më tej edhe falë shpërnguljeve të vazhdueshme të barinjve nomadë. Duke gjykuar nga dëshmitë gjuhësore, ky kontakt duhet të ketë qenë i thellë, dhe në disa zona duhet të jetë kthyer në simbiozë.

Du Nay (74, 91) pohon që pjesa dërrmuese e leksikut të përbashkët shqiptaro-rumun nuk i përket huazimeve reciproke, por rrjedh nga një gjuhë e vetme, e lashtë dhe e folur nga paraardhësit e shqiptarëve dhe të rumunëve. Megjithatë, ngjashmëria e dukshme e elementeve me prejardhje latine në të dy gjuhët mund të qartësohet vetëm me anë të marrëdhënieve shekullore të shqyrtuara në një kontekst sundimi romak. Përpos këtij aspekti, Du Nay sjell shembullin e disa dokumenteve serbe (aktdhurime) që dëshmojnë një simbiozë të hershme shqiptaro-vllehe në krahinat e Ulqinit, Raguzës (Dubrovnikut të sotëm) dhe Prizrenit në shekujt XIII, XIV dhe XV, duke shtuar që, nëse shqipja ka huazime nga rumanishtja, nuk përjashtohet as mundësia e anasjelltë e huazimeve nga shqipja në rumanishte (e pranuar edhe nga Rosetti), pasi mënyra e jetesës dhe niveli i civilizimit i këtyre popujve ishin të ngjashëm.

Ismajli (145-161) sjell hipotezën e Schumacher-it, që flet për huazime të mundshme nga proto-shqipja në latinishte, si në rastet kur latinofonët kishin huazuar fjalë nga albanofonët ose proto-albanofonët, ashtu edhe në rastet kur albanofonët e romanizuar kishin përdorur ndonjë fjalë proto-shqipe në latinishten e tyre, duke krijuar në këtë mënyrë huazime. Ai mendon se latinishtja ballkanike (nga e cila do të lindte rumanishtja) ka patur marrëdhënie me proto-shqipen, dhe nga kjo e fundit ka pësuar ndikime leksikore dhe strukturore. Schumacher supozon që një pjesë e proto-shqiptarëve është romanizuar, duke sjellë në latinishte disa elemente leksikore dhe strukturore të gjuhës së tyre origjinare. Ai e konsideron çështjen e substratit si një mistifikim të përdorur sidomos nga ata që duan ta mohojnë mundësinë e një ndikimi proto-shqiptar mbi të folmet latino-romane të Ballkanit. Ismajli pohon që, në kuadër të *Sprachbund*-it ballkanik, elementet e përbashkëta vetëm në shqipen dhe rumanishten rezultojnë periferike, por janë më të lashtat dhe, sidoqoftë, i përkasin një periudhe parasllave. Sipas Ismajlit, për të sqaruar pozicionin e shqipes në lashtësi, është e nevojshme që të vërehen marrëdhëniet shqiptaro-rumune të vendosura në një sfond latin.

Pavarësisht nga polemika e Schumacher-it, nocioni i substratit hedh dritë mbi marrëdhëniet shumëshekullore (sigurisht paralatine) mes paraardhësve të shqiptarëve dhe të rumunëve. Duke vërejtur rastet kur kemi një ngjashmëri pothuajse të plotë mes dy gjuhëve, si formale ashtu edhe kuptimore (edhe kur nuk kemi të bëjmë me huazime nga njëra gjuhë tek tjetra), nuk është e gabuar të mendohet nga njëra anë prania e një gjuhe (ose e disa gjuhëve) latino-romane ballkanike, dhe nga tjetra prania e një proto-shqipeje në marrëdhënie intensive me këto gjuhë, mes të cilave me proto-rumanishten. Konteksti gjuhësor duhet të ketë qenë jo uniform, dhe gjuha e prestigjit dhe ajo mbizotëruese duhet të ketë qenë, përpos greqishtes, latinishtja (ose latino-romanishtja) e folur. Kur flasim për një element latin të shqipes, duhet të kemi

parasysh që kemi të bëjmë me të paktën katër shtresa huazimesh latine kronologjikisht të ndryshme: 1) një latinishte të hershme të librave; 2) një latinishte të hershme popullore (të folur); 3) një latinishte më të vonë, të lidhur me tregtinë në Perandorinë Romake, e folur nga njerëz që nuk e kishin si gjuhë amtare (si p.sh. anglishtja e Indisë), dhe 4) një latinishte të vonë apo një gjuhë proto-romane. Në veçanti, dallimi mes një latinishteje të vonë dhe një gjuhe proto-romane është shumë i vështirë, pasi ka raste si p.sh. në dalmatishte (gjuhë romane ballkanike e zhdukur në fund të shek. XIX), ku mbylltoret velare ruhen rregullisht përpara zanoreve qiellzore, por nga ana tjetër qiellzorëzimi i velareve pranë zanoreve qiellzore shfaqet në të folmet latine që në shek. I të erës sonë. Në këto rrëthana të paqarta, nga njëra anë kanë lindur gjuhë romane ballkanike si rumanishtja dhe dalmatishtja, nga ana tjetër kemi shtresën e rëndësishme të latinizmave dhe të romanizmave të gjuhës shqipe. Në këtë kuadër, janë veçanërisht të folmet latine ose latino-romane të një konteksti ballkanik shumëgjuhësor ato që mund të sqarojnë një pjesë të mirë të huazimeve latine/latino-romane në shqipe dhe rumanishte. Ato janë të rëndësishme edhe për të kuptuar më mirë fjalët e ashtuquajtura të nënshtresës (substratit), të cilat i kanë mbijetuar pushtimit romak shekullor. Por për të pasur një pamje sadopak të plotë, duhen shqyrtuar shtresat e ndryshme latine dhe paleoromane, në mënyrë që rezultateve të ndryshme fonologjike në gjuhën shqipe (p.sh. rezultateve të shumta të *a-së* latine të theksuar) t'i jepet një vlerësim kronologjik i efektshëm. Nga ana tjetër, nuk mund të kihet parasysh një gjuhë shqipe abstrakte, unitare, e njëtrajtshme dhe e shkëputur nga konteksti i saj historik dhe filologjik. Ideja bazë këtu është që me siguri kemi të bëjmë me zona ose hapësira të ndryshme gjuhësore, të cilat në periudha të ndryshme merrnin hua fjalë që ndërkohë evulonin brenda gjuhëve origjinare.

Megjithatë, duke mos disponuar ende të gjitha mjetet e nevojshme për një propozim stratigrafiko-historik të tillë, në këtë artikull do të vëmë në dukje vështirësitë e një diferencimi kronologjik, duke trajtuar raste problematike që kanë të bëjnë me fjalë të dokumentuara (ose të supozuara) latine dhe fjalë të dokumentuara rumune: duke u nisur nga disa fjalë shqipe të ngjashme me ato rumune, nuk është gjithmonë e thjeshtë të bëhet një dallim mes huazimesh latine paralele dhe të pavarura në të dy gjuhët (ngjashmëria e të cilave mund të shpjegohet nga fakti që këta dy popuj ishin në kontakt me njëri-tjetrin kur erdhën romakët, prandaj kishin zhvilluar karakteristika fonologjike të ngjashme) dhe huazimesh nga njëra gjuhë në tjetrën. Por duhet shtuar që disa fjalë më të vjetra latine mund të jenë ndikuar nga *valë romaniteti* të mëvonshme, ndër të cilat termat e përdorur nga barinj të endacakë rumunë. Këta të fundit ishin shtrirë që në Mesjetë në të gjithë Ballkanin, gjer në Istria dhe në Rrafshnaltën e Karstit (në Trieste dhe në Slloveni), duke lënë pas gjuhë si arumanishtja, istrorumanishtja dhe meglenorumanishtja. Ata me siguri kanë patur marrëdhënie edhe me shqiptarët.

Fjalët në vijim, të pranishme në gjuhën shqipe dhe në atë rumune, i përkasin (ose mund t'i përkasin) sektorit të blegtorisë:

harmëshuer (< harmëshuor), **harmëshor** (< harmëshuar), lat. **armissārīus* < *admissārīus* "id." dhe rum. *armăsar*, *harmăsar* "id." Khs. nuor. *armissariu*, log. *ammessardzu*.

Wagner (114) jep sard. *armissariu* "hamshor" (në Luras: *ammissaldzu*), nga lat. *armissarius*, *admissarius*, duke shtuar që prania e varianteve me *r* në qendër të Sardenjës dëshmon lashtësinë e kësaj forme.

Orel (Or, 24; OrEt, 143) e konsideron fjalën shqipe të prejardhur nga lat. *armessārius "hamshor" (e ruajtur edhe në rum. *armăsar*), variant fonetik i lat. *admissārius*.

Sipas Çabejt (IV, 357-358), fjala vjen nga lat. mesj. *armissarius* < lat. *admissarius*; khs. rum. *armăsar*, *harmaşar*. Rum. *harmaşar* që jep ai, me *h*-në dhe *ş*-në e saj, rrjedh sipas tij prej shqipes, ndërsa Cioranescu (38-39) e mohon praninë e formës *harmaşar* në rumanishte, duke parë aty thjesht një gabim. Ky i fundit e konsideron fjalën rumune si latinizëm dhe, mbase duke pasur parasysh variantin *harmăsar*, paraqet mundësinë e një analogjie me gr. *χάρµα* "tufë kuajsh".

Brâncuş, i cituar nga Ismajli (185-215), sheh në *h*-në nistore ndikimin e substratit, sidomos përsa i përket rum. *hameş* "grykës", që Çabej (IV, 345) e konsideron të ardhur nga shq. *hamës* dhe e krahason me formime të ngjashme në shqipe, si: *pimës* < *pi*, *ndihmës* < *ndih* etj. (por Ismajli mendon që folja shq. *ha* jep *hās* në të folmet popullore, jo *hamës*). Fjala latine sipas Çabejt rron edhe në sardishte, në italishten jugore dhe në keltishte (kymr. *cmys* < *admissus*). Sipas tij, zhvillimi *armissarius* ~ *harmëshuar* (me ruajtjen e zanores nistore) nuk është i rregullt fonetiktisht. Prandaj ai propozon ndikimin e një fjale tjetër: shq. *harma* "i harbue, i çuem peshë", *harmatohem* "pezmatohem", *m'u harmatisë* "zemërohem", *harmoj* "ndjek femrën (kali a gomari)". Prej ndikimesh të tilla ai shpjegon edhe fjalën shq. *harmoz* "harmëshor". Kështu, me anën e një kryqëzimi të fjalës latine me disa fjalë vendi, Çabej sqaron shtimin e *h*-së (protezen e *h*-së) në ballë të fjalës *harmëshuar*.

Rezultati shq. *-or* < lat. *-ar*- paraqitet problematik. Sipas Topallit (93) *ā*-ja e theksuar e fjalëve të trashëguara dhe ajo e huazimeve të hershme nga greqishtja dhe latinishtja jep *o*, p.sh.: *mokër* < gr. e vj. *µάχανά*, *mollë* < *µάλον*, *shelqëror* < lat. *sarcinārius*. Në raste të tjera, ai (170) jep kthimin *ā* > *e*: *fëner* < lat. *fundārium*, *lter* < lat. *altārem* (nëse metafoia mund të jetë e pranueshme në rastin *lter*, është e vështirë të pranohet në rastin *fëner*, duke mos harruar faktin që lat. *-arius* ka kaluar edhe në *-airus*, nga vjen rezultati me *e* në it. *panettiere* < *panettere*). Do të ishte e arsyeshme të pyesnim veten a ka gjithmonë kuptim dallimi mes një *a*-je të gjatë (*ā*) dhe një *a*-je të shkurtër (*ǎ*) latine, së paku përsa i përket një shtrese latinizmesh, për faktin që vetë latinishtja e humb këtë dallim nga fillimi i mijëvjeçarit të parë të erës sonë. Në këtë rast mbase mund të flitej për një *a* "të tendosur" dhe një *a* "të zbutur", dhe për të dytën një *o* në shqipe do të ishte e shpjgueshme. Topalli i konsideron më të vona huazimet që e ruajnë *ā*-në latine: *kunat* < *cognātus*, *Rrëshajë* < *Rosālia*. Mirëpo kemi fjalë si *zânë/zërë* e cila, nëse nuk vjen nga rum. *zâna* (d.m.th. një huazim më i vonë), atëherë prejardhja nga lat. *Diāna* e bën atë një huazim të hershëm. Një rast të ngjashëm përfaqëson edhe fjala *fshat* (Çabej pa të drejtë sheh aty një fjalë vendi), që duhet ta ketë origjinën në lat. *fossātum* (nëse jo të drejtpërdrejtë nga latinishtja, së paku nëpërmjet greqishtes bizantine) dhe nuk mund të konsiderohet si huazim i vonë. Khs. rum. e vj. *fsat* dhe rum. *sat* (sh. edhe *shesh* për ballafaqimin shq. *sh* ~ rum. *s*). Cioranescu (725) ngurron mes një prejardhjeje të drejtpërdrejtë nga lat. *fossatum* dhe një ndërmjetësimi të shq. *fshat*; hipoteza e dytë sipas tij është e vështirë nga pikëpamja fonetike dhe historike. Prandaj ai propozon një lat. *sātum* < *sēro* "mbjell" prej së cilës rrjedh kuptimin "fshat", dikur "pronë feudale; vilë fshati" dhe "tokë e punueshme". Megjithatë, fjala *fsat* është problematike për të, dhe mund të shpjgohet vetëm me anë të një ngatërrimi të *satum* me *fossatum*, por pa mundur t'i kapërcejë vështirësitë fonetike. Duhet thënë që fjala *shat* është e dokumentuar në gjuhën shqipe, edhe në toponomastikë: *Shat* (Zadrimë), *Fshat* (Mat, Lumë), *Nënshat* (Shkodër). Nga ana tjetër, lat. *fossatum* ka hyrë edhe në gr. *φουσατό* "ushtri", që Babiniotis (1555) e rrjedh nga gr. mesj. *φουσ(σ)ᾶτον* < gr. hel. *φοσ(σ)ᾶτον* "kamp ushtarak i rrethuar me

hendek". Po ashtu mendon edhe Bonnet (369), i cili citon Pellegrini-n: ushtritë e Perandorisë Bizantine, të ndikuara nga kultura latine, e kanë përhapur këtë term edhe në Afrikën Veriore me kuptimin "kështjellë": arab. *fusāṭṭ*, *fussāt* "kështjellë" dhe toponimet *F'satu*, *F'ssatu*. Du Nay (91) pohon që rum. *fsat* "banesë; shtëpi në fushë" është e dokumentuar në tekste të shek XVI të shkruara në dialektin rumun të Veriut, dhe konfirmon që, nga pikëpamja fonologjike, rum. *sat* vjen nga shq. *fshat*.

Pra, shtresimi kronologjik i rezultateve të ndryshme të *ā*-së latine në gjuhën shqipe (*o*, *e* dhe *a*) mbetet i ndërlikuar.

Kemi edhe raste kur *a*-ja në lat. *-ārius* ruhet: shqytar < lat. *scūtārius*, taftar "hinkë" < lat. mesj. **tractārius*, të cilat Bonnet (329) i shpjegon me anë të një përshtatjeje të mundshme me prapashtesën shq. *-tar* (por khs. edhe turq. *bayraktar* "flamurtar" > shq. *bajraktar*). Rezultati *-ārius* > *-or* i kujton edhe atij **ā*-në indoeuropiane, qe jep shq. *o*. Ai mendon që këto latinizma mund të fshehin praninë e një prapashtese shqipe **-ōr* > **ur*, të përafërt me prapashtesën latine. Sipas tij, një hipotezë e tillë është e vështirë të hidhet poshtë, por ai vazhdon më tej, duke shpjeguar që mbaresa **-ōr* në gjuhët klasike është etimologjike veçanërisht në një **-tōr* që karakterizon kryesin e veprimit (nomen agentis), dhe kësaj mbarese i përgjigjet shq. *-tar* (khs. *natë* ~ lat. *noctem*). Prandaj ai mendon se prapashtesa shqipe mund të jetë një krijim dytësor si lat. *-ārius*. Ky rezultat sipas tij (330) mund të pajtohet me atë të *ā*-së latine jashtë kësaj prapashtese. Sipas Bonnet-it, në fillim të kontakteve latino-shqiptare, dhe për një kohë të gjatë, shqipja ka shkëmbyer mes tyre *ā*-në dhe *ō*-në (ndërsa *ā*-në dhe *ō*-në i ngatërronte me një *a*). Prapashtesa latine hyri në shqipe me një formë të rregullt **-ōr*. Në vazhdim, duke mos patur më një diferencim sasie në gjuhën shqipe, timbri /a/ është përdorur (sipas Bonnet-it) për ta "përfaqësuar" më saktësisht zanoren latine /ā/, por prapashtesa latine mbeti jashtë përpjekjeve drejtshkrimore. Kjo prapashtesë sipas tij i është shmangur përpjekjeve drejtshkrimore për arsye të pranishme të një mbarese shqipe me të cilën ajo është shkrirë, si dhe për arsye të autonomisë morfologjike të fituar falë vlerës semantike që i është dhënë. Gjithashtu, prania e një lat. *-ōrius* sipas tij nuk e ka lehtësuar shqiptimin e saktë të lat. *-ārius*. Bonnet mbështet Çabejn kur mendon se fjalët që nuk e kanë prapashtesën *-uar* kanë një prejardhje më të vonë, si p.sh.: *koftor* (sh.).

Duhet vënë në dukje fakti që prapashtesa lat. *-arius* lidhet me emra (duke krijuar prejmemorë), ndërsa prapashtesa lat. *-orius* lidhet me folje (duke krijuar prejfoljorë), prandaj një ngatërresë e tillë në shqipe duket e vështirë. Duhet shtuar gjithashtu që prapashtesa *-(t)or*, megjithëse mund t'i përkasë formimeve të brendshme të shqipes, është e pranishme pranë asaj *-(t)ar*: *punëtor*, *dashnor*, *varkëtar*, *udhëtar* etj., por zakonisht lidhet me emra ose me mbiemra, jo me folje si lat. *-orius*. Përveç këtij aspekti, duhet thënë që në përgjithësi fjala geqe *harmëshuer* konsiderohet e rrjedhur nga *harmëshuor* (në toskërishte kemi *harmëshuar*), ndërsa fjala standarte është *harmëshor*, *hamshor*. Pavarësisht nga ky fakt, është e drejtë të mendohet që në një shqipe më të lashtë, fjala të ketë hyrë si një formë e ngjashme me *harmëshor*, d.m.th. me *o*, duke pësuar më tej zhvillimet e brendshme *úo*, *úe*, *úa*.

Bonnet (232) gjithashtu i konsideron problematike si *h*-në nistore, ashtu edhe ruajtjen e zanores nistore, dhe te kjo e fundit ai sheh një ndikim ose një origjinë arumune. Megjithëse frymëtimi i vetvetishëm është tipik sidomos i rumanishtes, Bonnet përpiket ta justifikojë këtë fenomen në shq. *harmëshuar* duke e vënë atë në raport me formën arumune, të cilën ai nuk e jep, dhe nuk e gjejmë as tek Papahagi, as tek Cioranescu. Bonnet, duke pasur parasysh karakteristikën vllëhe të *a*-së prostetike në ballë të çdo *r*-je nistore (p.sh.: *aromân* < *român*), mendon që frymëtimi nistor shpreh në zanafillë një përpjekje për drejtshqiptim: me një fjalë, kemi të bëjmë me

hiperkorrektizëm. Sipas tij, kjo hipotezë supozon lashtësinë e huazimit, duke e çuar në një periudhë kur ndihej akoma diferenca mes një zanoreje etimologjike dhe një zanoreje prostetike. Në të njëjtin përfundim sjell sipas tij rezultati shq. *sh* ~ arum. *s*.

Duhet thënë që në gjuhën shqipe kemi raste të ndryshme proteze të *h*-së në ballë të një fjale që fillon me zanore: *ark* ~ *hark*, *ashure* (< turq. *aşure*; por khs. edhe srbkr. *hašure*) ~ *hashure*, *akrep* ~ *hagrep* etj. Këtu duhet marrë në shqyrtim edhe shq. -*sh*- dhe rum. -*s*-: nëse fjala shqipe është një huazim nga rumanishtja (por natyrisht edhe nëse rrjedh nga latinishtja), shq. *sh* paraqitet si një rezultat i qartë (ky fenomen përfshin edhe huazime më të vona). Po të supozonim që fjala shqipe të ketë hyrë në rumanishte, rezultati rum. -*s*- do të ishte problematik. Megjithatë, ky rezultat duhet të jetë dytësor në rumanishte, pra më i vonë. Nga ana tjetër, nuk mund të thuhet asgjë e sigurt mbi fillimin e procesit *s* > *sh* në shqipe. Topalli (328) hedh dy hipoteza. E para: nëse /*s*/-ja është kthyer në /*sh*/ para kontakteve të shqipes me latinishten, kjo dukuri ka vepruar vetëm në fjalët e trashëguara, kurse huazimet latine, që kanë hyrë në gjuhën shqipe në periudhën historike, domethënë kur ishte kryer ky proces, e kanë kthyer fërkimoren /*s*/ në /*sh*/, meqenëse shqipes i mungonte /*s*/-ja; si rrjedhim, ajo e zëvendësonte atë me një fonemë tjetër me veçori të përafërta nyjetimore (Lautsubstitution). Kjo hipotezë sipas Topallit gjen mbështetje në faktin se kthimi /*s*/ > /*sh*/ ka përfshirë edhe disa gjuhë të tjera indoeuropiane të grupit lindor a satem, si gjuhët balto-sllave e indo-iraniane. Hipoteza e dytë, më pak e mundshme sipas tij: kthimi /*s*/ > /*sh*/ ka ndodhur në periudhën historike, në kohën e marrëdhënieve me latinishten, duke përfshirë fjalët e fondit të trashëguar dhe huazimet latine që përmbanin fërkimoren /*s*/. Por falë gjuhëve me të cilat ka pasur marrëdhënie shqipja gjatë periudhës historike, është përcaktuar se huazimet e vjetra, kryesisht nga greqishtja e vjetër e latinishtja, që kanë hyrë në gjuhën shqipe deri nga shek. X i erës sonë, e kanë shndërruar fërkimoren /*s*/ në /*sh*/, kurse huazimet e reja, që kanë hyrë pas kësaj kohe, e kanë ruajtur atë të pandryshuar. Mirëpo mes fjalëve që e kanë kthyer fërkimoren /*s*/ në /*sh*/ Topalli (329) përfshin edhe huazime italiane: *brakesha* < *braghesse*, *shkumë* < dial. *scumma*, *shojzë* < *soglia*, *rrashqel* < *rastello* dhe sllave: *grusht* < sll. e vj. *grъstъ*, *rrafsh* < sll. jug. *ravos*, *Bushtricë* (pranë toponimit më të vonë *Bistricë*) < *Bъstrica* (por me të drejtë ai shënon që këto fjalë mund të mos kenë hyrë medoemos qëmoti; në fakt, rezultatet e mësipërme nuk është e thënë të jenë shkaku i të njëjtit fenomen që kthen /*s*/-në në /*sh*/ në huazimet greke të vjetra dhe latine).

Vlerësimet e mësipërme na bëjnë të mendojmë që nuk është e lehtë të jepet një përgjigje e sigurt mbi origjinën e fjalës shqipe. Ajo mund të jetë një latinizëm, por pa përfunduar *a priori* mundësinë që të ketë pasur një ndikim të mëvonshëm rumun. Nga ana tjetër, hipoteza e një ndërmjetësimi ose ndikimi arumun (sipas Bonnet-it) do të ishte më e qartë sikur të dinim cila është fjala arumune.

Të njëjtat aspekte problematike hasen tek:

shelqner, shelqëror "një dru si furkë, me tre-katër grremça, përpara kasolles së barinjve, ku këta varin napat e djathit dhe enët e bulmetit", rum. *sărciner*, *sălciner* "id." dhe lat. *sarcinarius* "që i përket plaçkave ose një barre". Khs. it. jug. *saricinaru* "kryetra".

Çabej (VII, 47-48) jep variantet gege: *shelqner* "(edhe) furkë për të mbajtur hardhitë, krikull"; te Gazulli edhe *shalqner*, *shoqner*; në Shestan *sharqinuor*. Fjala e shqipes (së bashku me fjalën e rumanishtes, me të njëjtin kuptim) rrjedh sipas tij nga

lat. *sarcinarius* < *sarcīna* "barrë, ngarkesë, vandak", duke shtuar që, për punë të sufiksit të ndryshëm si dhe për përhapjen që ka në mbarë gjuhën, më fort se prej rumanishtes, ajo bashkë me fjalën rumune rrjedhin prej latinishtes ballkanike, duke gjetur përdorim kryesisht në gjuhën baritore. Te trajtat me *-l-* (shq. *shelqëror*, *shelqner* ~ rum. *sālciner*) ka një disimilim *r-r* ~ *l-r*, por sipas tij duket se ka ndikuar këtu edhe emri i shelgut (shq. *shelk*, rum. *salcie*). Shq. *shelk* përdoret vise-vise edhe me kuptimin "dru, pemë".

Cioranescu (723) jep rum. *sārciner* < lat. *sarcīna*, duke e krahasuar me kalabr. *sarcina*, apul. *sarcene*.

Fjala shqipe ka shumë gjasë të jetë një huazim latin ose roman, por mund të ketë pësuar edhe ndikimin e mëtejshëm të rumanishtes, sidomos përsa i përket anës kuptimore. Raste të ngjashme janë *brymuer* (< *brymor*) dhe rum. dial. *brumar* (khs. fr. *brumaire* e Kalendarit Revolucionar), *fruer* (< *fëror*) < lat. *februarius* (rum. *făurar* < *februarius* te Cioranescu 323) dhe *qershuer/qershor*, sipas Çabejt (IV, 216) nga lat. **cerasariu*, por khs. it. jug. *cerasaru* dhe rum. *cerisar* (që mungon te Cioranescu). Ismajli (185-215) mendon që fjalët *qershor* dhe *brymor* mund të jenë formime të brendshme të shqipes, të cilat bazohen mbi huazimet *qersh*i dhe *brym*ë.

ftujë "kece motake", rum. *vătuīu* "id." dhe lat. **vituleus*, **vitulea* < *vītūlus*, *vitūla* "viç i ri; zog shtaze".

Pellegrini (82) dhe Çabej (IV, 222) e japin fjalën shqipe si latinizëm. Çabej jep fjalët e prejardhura dhe variantet: *fujak* "kec motak", tosk. jug./çam. dhe arb. *ftulë*, te Mitko *vētulë*. Sipas tij edhe gr. e re βετούλι, βετούλα është latinizëm. Për rum. *vătuīu*, megl. *vitul'u*, arum. *vitul'ŭ*, *vitul'e*, Meyer-Lübke anon nga mendimi i Weigand-it që fjala ka shkuar atje nëpërmjet shqipes dhe greqishtes së re. Sipas Çabejt, fjala shpjegohet brenda rumanishtes duke pranuar ndërmjetësinë e shqipes.

Cioranescu (887) jep *vătui*, *vătuiu*, *vătoi* "shtazë njëvjeçare (kryesisht kec ose lepurush)" nga lat. **vītūleus* dhe shton që fjala rumune përdorej dikur si mbiemër, p.sh.: *taur vătui* "viç". Ai mendon që shq. *vētulj(ë)*, rut. *vatulja*, *vtujka* dhe pol. *wetula* e kanë prejardhjen nga rumanishtja.

Bonnet (369) jep lat. *vītūlus* si origjinë të të folmeve rumune dhe të shq. *fujë* (çam. *ftulë*). Megjithatë, për të shpjeguar anësoren qiellëzore, sipas tij është i nevojshëm ndërmjetësimi i gr. **βιτούλιον*, e përfaqësuar nga gr. e re βιτούλι (në Lefkada), ku prapashtesa zvogëluese *-ion* shpjegon lat. *-ulus*. Në të vërtetë, mendimi i gjuhëtarit francez mbi një ndërmjetësim grek është i pabazuar, pasi kemi të bëjmë me një fjalë të izoluar në greqishten e re, e cila nuk gjen vazhdimësi historike në greqishten bizantine.

Përsa i përket shqipes, Mann (556) jep variantin *vētul* të dokumentuar nga Meyer. Duke pasur parasysh praninë e pamohueshme të barinjve cergatarë rumunë në Ballkan, variantet shqipe me *v-* ka shumë gjasë të jenë huazime nga rumanishtja. Variantet me *f-* mund të jenë huazime më të hershme: aty kemi shurdhimin e *v-*së nistore në kontakt me *t-*në, pas rënies së zanores paratheksore të rrëgjuar (*vēt-* > *vt-* > *ft-*), si dhe fenomenin e njohur *lj* (në këtë rast *l-*ja është në kontakt me lat. *-ea/-ia*) > *j*, siç përshkruhet edhe nga Topalli (265), që jep si origjinë të fjalës shqipe lat. **vitulea*. Pra në fjalët *fujë* dhe *vētul(ë)* kemi të bëjmë me dy shtresa kronologjike të ndryshme. Megjithatë, në lidhje me variantet me *f-*, është e vështirë për t'u vendosur nëse kemi të bëjmë me një valë huazimesh rumune më të vjetra apo me një origjinë latino-romane nga Gadishulli Apenin.

kërrutë, krrūt "(shtazë) me brirë të kthyer prapa; (dele ose dhi) me brirë (të vegjël)", lat. *cornūta* "kafshë me brirë" dhe rum. *cornută* "id."

Nuk përjashtohet mundësia e një kryqëzimi me fjalën *krrut* "i kërrusur" < *krrus, kërrus*.

Orel (Or, 27) dhe Topalli (276, < *cornutus*) e japin fjalën shqipe si latinizëm. Errësimi i zanores paratheksore është i pranishëm edhe në huazime më të vona, p.sh.: *gërnetë* < it. *cornetta*, ndërsa forma *krrut* mund të gjykohet si një variant geg i mëpasshëm. Në fakt, sipas Topallit (136-137), kjo zanore e rrëguar (sidomos në të folmet geqe) ka rënë në 3-4 shekujt e fundit: procesi ka nisur rreth shek. XVII, duke marrë zhvillim më të madh në shek. XVIII, sepse, ndërsa Buzuku e ruan mirë zanoren /ë/ në këtë pozicion, autorët e tjerë që vijnë pas tij kanë lëkundje në shkrimin e saj. Kështu, ndërsa Buzuku shkruan *përind*, Budi i ka të dyja format, më të vjetrën dhe më të reën, kurse Bogdani ka vetëm trajtën e re *print*. Por Topalli (138) saktëson se, megjithëse rënia e zanores /ë/ është dukuri e re, fillimi i saj mund të shtyhet në një kohë më të hershme, po të marrim parasysh se në disa fjalë kjo zanore ka rënë shumë kohë para periudhës letrare, si te: *shtatë, mbesë, qersh, ftua, ndrikull, shkretë* etj. Kështu, rënia e saj ka përfshirë një periudhë kohe mjaft të gjatë duke qenë një proces i pandërprerë, që ka vepruar në periudhën paraletrare dhe letrare të shqipes. Prandaj, rënia e ë-së nuk mund të jetë një mjet i dobishëm për të kuptuar nëse *kërrutë* është një huazim nga latinishtja apo nga rumanishtja.

Asimilimi *rn* > *rr* sipas Topallit (276) është një dukuri që haset si në fjalët e trashëguara (*verr* "Populus alba" < indoeur. *uern-* "plep", bret. *gvern* "direk vapor"), si në latinizmat *ferr* < *infernum*, *vërri* < lat. pop. *invernus*, por edhe në disa huazime relativisht të reja, si: *gorricë* < sll. *goȓnica*, *Çerravë* < sll. *Černava*. Kurse në huazime të tjera ky grup del i paasimiluar, p.sh.: *gërnetë* < it. *cornetta* (por te Buzuku *garreta*), *tërnoj* "ndërroj" < it. *alternare*, *mornicë* < sll. *mornici*, *arnis* "mohoj" < gr. e re ἀρνούμαι. Siç shihet, as ky fenomen nuk është efikas për të dalluar një latinizëm nga një rumanizëm.

Nuk mbetet tjetër përveç shqyrtimit të *u-së* së theksuar. Bonnet (212) mendon që fjala shqipe nuk mund të ketë rrjedhur drejtpërdrejt nga latinishtja, pasi në atë rast do të pritej një zhvillim *u* > *y*. Sipas tij, shq. *kërrutë* mund të shpjegohet duke u nisur nga rum. *cornut*. Megjithatë, mendimi i tij bie në kundërshtim me latinizma të tjerë sigurisht të lashtë, si: (*e*) *sh(ë)tun(d)ë* (< *Saturni dies*). I njëjti rezultat haset në lat. *fūrca* > *furkë* (rum. *furcă*, por it. *forca*), lat. *fundus* > *fund* (rum. *fund*, por it. *fondo*), lat. *mustum* > *musht* (rum. *must*, por it. *mosto*). Prandaj, as ruajtja e *u-së* së theksuar nuk mund të jetë vendimtare për të kuptuar nëse *kërrutë* është një huazim i vonë (pra, mundësisht nga rumanishtja) apo më i hershëm (d.m.th. nga latinishtja), pavarësisht faktit që kjo fjalë ka shume gjasë t'i përkasë të folmeve baritore, të cilat mund të kenë hyrë në kontakt me të folmet e çobanëve nomadë rumunë. Por Bonnet (93), përveç rumanishtes, paraqet si prejardhje të mundshme të fjalës shqipe edhe it. *cornuta*.

mëtrik "kolikë, sëmundje që prek bagëtinë; bed (Vince minor/major)", rum. dial. *mătrice* "kolikë, sidomos në të porsalindurit; sëmundje e gjedhit; lule vjeshte (*Pyrethrum parthenium*)" dhe lat. e vonë *matricem* "mitër; bark".

Orel (OrEt, 265) jep një origjinë romane *matricus të bazuar mbi lat. *matrix* "mitër".

Çabej (I, 59) i shpjegon dy kuptimet e ndryshme në shqipe me anë të metonimisë: sëmundja e barkut (< lat. *matricem*) i ka dhënë emrin bimës që e kuron.

Bonnet (382) e sheh fjalën si huazim latin nga *mătrix*.

Cioranescu (511) e konsideron fjalën rumune si latinizëm, dhe në kuptimet e rum. *mătrice* përfshin edhe dy kuptimet e shqipes. Ai shton edhe arum. *mătrică*, por që Papahagi (671) e jep me kuptimin "dele qumështi; mëndeshë, tajë".

Mann (283) jep kuptimin "tumor, gangrenë, ulcerë" për shqipen, nga fjalori i Shoqërisë Bashkimi (i vitit 1908).

Ngjashmëria e dukshme kuptimore me rumanishten tregon se fjala shqipe ka shumë mundësi të jetë një huazim rumun. Mungesa e një mbylltoreje qiellzore (shq. *mëtriq; ndërsa qiellzoren e kemi në rum. *mătrice*) tregon që sipas gjasës *mëtrik* është një huazim i hershëm, kur rumanishtja akoma e ruante mbylltoren velare latine (kemi arum. *mătrică* që akoma e ruan mbylltoren, por që ka kuptim shumë të largët; khs. edhe gr. e re μητρικά "sëmundje e mitrës", që ruan formën e greqishtes së vjetër, por kjo e fundit në origjinë ka pasur një rrënjë μάτρικ-). Zanoret qiellzore *i* dhe *e* – të cilat shkaktojnë qiellzorëzimin e mbylltoreve velare – ka raste që kanë rënë në pozicion fundor të fjalës, por praninë e tyre të mëparshme e dëshmojnë mbylltoret qiellzore fundore, p.sh.: *shoq* < lat. *socius*, *iriq* < lat. *ericius*. Por kemi edhe raste në të cilat mbylltoren qiellzore nuk e kemi: *shoq* ~ *shok*; *qepër* (< *capreus, zanafillë latine e padokumentuar, por e pranishme në frl. *ciavri* "shtyllë kryesore", kast. *cabrio* "qepër") ~ *keper* "cjav" < lat. *caper*; *qelq* ~ *kelq* (te Buzuku) ~ *kelk* (term fetar) < lat. *calicem*, ku forma me dy qiellzore (*qelq*) duhet të jetë më e reja, varianti i Buzukut (*kelq*, ku ruajtja e mbylltores velare të parë dhe qiellzorëzimi i së dytës mund të konsiderohet një fenomen i natyrshëm) duhet të jetë i ndërmjemë, ndërsa *kelk* duhet të jetë varianti më i vjetër, i huazuar në një periudhë kur lat. *calicem* e ruante mbylltoren velare [k] para *e*-së. Por Topalli (296) mendon të kundërtën: një trajtë si *shok* – që faktikisht është ajo që përdoret sot – sipas tij është formuar me rrugë analogjike. A mund të supozohet këtu një fenomen i mëvonshëm velarizimi (depalatalizimi) i mbylltoreve qiellzore në shqipe? Topalli (297) mendon që qiellzorëzimi i mbylltoreve velare është i hershëm në gjuhën shqipe (në mijëvjeçarin e parë, periudhë që përkon me fillimin e qiellzorëzimit të mbylltoreve latine përpara zanoreve qiellzore), pasi ka përfshirë huazimet më të vjetra nga greqishtja (*shqind*, *liqen*) dhe nga latinishtja (*qelq*, *qiqër*, *qind*, *qiell*), por nuk ka prekur huazimet më të reja: *ketër*, *kitër* < sll. (srb.) *kita*, *rrëke* < sll. *reka*, *makinë* < it. *macchina*, *skile* < gr. e re σκόλα etj. Si rrjedhim, shfaqja e qiellzores në format e shumës të disa huazimeve të vona, si *turq*, *çifligje*, *oxhaqe*, *sënduqe*, *konaqe*, ose të disa huazimeve librorë, si *disqe* (it. *disco*), *parqe* (it. *parco*), *çeqe* (angl. *check*), *stoqe* (angl. *stock*), *mitingje* (angl. *meeting*) etj., i detyrohet sipas tij veprimit të analogjisë. Si të shpjegohen atëherë variantet *qelq*, *kelq* (Buzuku) dhe *kelk* (fjala fetare)? Buzuku (205) jep *kelq* në trajtën e pashquar dhe *kelqi* në trajtën e shquar. Topalli (299) mendon që tek emrat *kingj* (përkundrejt *qengj*), *kelq* (përkundrejt *qelq*) dhe te mbiemri (*i*) *keq*, arsyeja që kemi grykore para zanoreve qiellzore shpjegohet me praninë e qiellzores tjetër; domethënë këtu kemi të bëjmë me një process disimilimi në bashkëtingëllore. Lashtësinë e dukurisë së qiellzorëzimit e dëshmon sipas tij (297) edhe shndërrimi i nyjës më të vjetër të gjinisë mashkullore -i (siç e ka Buzuku) në -u pranë temave me bashkëtingëllore grykore (*mik-u*, *zog-u*, *kelk-u*). Me këtë dukuri sipas tij janë ruajtur bashkëtingëlloret grykore (velare), duke mbajtur të pandryshuar temën e lakimit. Në këtë rast sipas tij ka ndodhur një proces asimilimi me drejtim të kundërt: bashkëtingëllorja grykore e ka kthyer nyjën nga një zanore qiellzore *i* në një tjetër me karakter prapaqiellzor (ose velar) *u* (asimilim i pjesshëm). Një fakt tjetër që sipas Topallit (297-298) dëshmon për lashtësinë e qiellzorëzimit të mbylltoreve velare të shqipes është kthimi i zanoreve qiellzore në -ë në rrokje të patheksuara (*gjëmoj* < lat. *gemëre*, *engjëll* < lat. *angelus*, *virgjër* < lat. *virginem*, *qiqër* < lat. *cicer*, *rriqër* < lat. *ricinus*). Ky fenomen ka ndodhur pasi ishte

kryer procesi i qiellzorëzimit të grykoreve (velareve), sepse kjo dukuri nuk mund të ndodhte në prani të zanores *ë*. Pra edhe nga kjo anë qiellzorëzimi i mbylltoreve velare shqipe bie në periudhën parasllave, sepse me fillimin e marrëdhënieve të shqipes me sllavishten errësimi i zanoreve të patheksuara në *ë* ishte në shuarje e sipër (khs. *rrëkajë, bagëti*; por *grabit, karrutë, koçan, koshere, lopatë, stopan, matukë* etj.).

Sidoqoftë, ngjashmëria kuptimore me rumanishten nga njëra anë dhe nga tjetra shpjegimi që jep Topalli për mbylltoren velare në shqipe mbështesin hipotezën e një prejardhjeje të shq. *mëtrik* nga rumanishtja.

qyme, qime "tumor, ulcerë, gangrenë; fryrje, ënjtje; fistulë", lat. *cŷma* "syth" dhe rum. *ciumā* "murtajë bubonike; syth, bulë".

Shpjegimi që jep Landi (69, 100) *qimë* < **qymë* < lat. *cŷma*, që në latinishte ka kuptimin "syth (lakre); sferë boshe", është i pathemeltë. Për më tepër, këtu nuk kemi të bëjmë me fjalën homofone *qime/qyme* "fije floku" në raport me lat. *coma* "id." – sidoqoftë, jo një huazim latin sipas Çabejt (I, 105; VI, 266) – por me një fjalë tjetër, të ngjashme me rum. *ciumā*, por që Bonnet (B, 90-91) e rrjedh nga greqishtja: shq. *qymë* shpjegohet më mire nga gr. κῦμα "fryrje" se nga lat. *cyma*, kjo e fundit sipas tij me kuptimin "pjesa e butë e një perimeje", ndërsa arum. *cumā* ai e rrjedh nga shqipja. Rum. *ciumā feti* "Datura", e largët nga shqipja nga pikëpamja kuptimore, sipas tij është pa dyshim një huazim paralel nga greqishtja, pasi qiellzorëzimi është i pamundur për latinishten, ku /ū/-ja jep në rumanishte /u/. Sipas tij, trajtat romane me timbër [i] janë huazuar nga greqishtja pas dukurisë [ū] > [i].

Cioranescu (200-201) e rrjedh fjalën rumune nga lat. *cyma* < gr. κῦμα. Sipas tij, trajta lat. pop. *ciuma*, e cila shpjegon trajtën rumune, ka të bëjë me glosa të vona; ai bën krahasimin me kast. *cima, esquimar*, fjalë që kanë kuptim të largët. Ai e shpjegon ndryshimin kuptimor nga zanafilla "tumor, fryrje" për shkak të shenjave të sëmundjes: khs. it. *peste bubbonica* dhe arum. *pănucl'ă* "tumor; murtajë". Sipas tij, rezultati normal do të ishte **cimă*, me *u* dytësore. Ai e dokumenton këtë fjalë në shumë gjuhë: shq. *kjimë* "absces", turq. *çuma* "murtajë", bullg./srb./rus. *čuma*, rut./pol. *dzuma*, hung. *csoma, csuma* "id.", duke i konsideruar të gjitha këto fjalë si huazime nga rumanishja. Një hipotezë e tillë është tepër e guximshme.

Topalli (97) mendon që /y/-ja të jetë formuar brenda shqipes dhe që shpesh ta ketë origjinën nga /i/-ja, p.sh: *gjimsë* (te Buzuku) > *gjymsë* > *gjysmë* (me metatezë), duke theksuar që /y/-ja duhet të jetë formuar në një periudhë kontaktesh intensive me latinishten. Ky kontakt do të shpjegonte faktin që zanoret e gjata të theksuara të shumë latinizmave (*brymë* < *brūma*, *fytyrë* < *factūra*, *myk* < *mūcus*, *myshk* < *muscus*, *pyll* < *padulem* < *pālūdem*, *shqyt* < *scūtum*, *virtyt* < *virtūtem*) trajtohen në shqipe si zanoret e theksuara të trashëguara (*shyta* < indoeur. **sūt-*, *hyll* < indoeur. **sūl-*, *mbyt* < indoeur. *bʰūt-* "qëlloj, godas"). Por ai shton (97-98) që fonema /y/ lidhet edhe me periudhën e kontakteve me greqishten bizantine (*shtyllë* < στύλος, *qypër* < κόπερη) dhe që kjo fonemë është formuar para shek. X, d.m.th. përpara periudhës së latinishtes së vonë. Lashtësia e kësaj foneme sipas tij dëshmohet edhe nga fakti që ajo shkakton qiellzorëzimin e bashkëtingëlloreve përpara saj (*qyrra, shqyt*).

Nëse në të vërtetë fjala ka hyrë në të gjitha gjuhët e dhëna nga Cioranescu, aty paraqitet gjithnjë me një tingull qiellzor. Meqenëse është e vështirë që të ketë hyrë në gjitha këto gjuhë nëpërmjet rumanishtes, mund të supozojmë një origjinë greke ose latine ballkanike më të vonë.

zgjebe, zgjebë, lat. *scabies* "id." dhe rum. *sgaibă, zgaibă* "plagë sipërfaqësore; kore; (pop.) sëmundje e syve; (pop.) sëmundje e bagëtisë; demon (fjalë që përdoret për të nëmur)".

Bonnet (221) përfshin këtu edhe fjalën *zgjyrë* "skorie; blozë, lerë" < lat. *scōria*, duke e krahasuar me *shkëmb* < lat. *scamnum* dhe *shkorsë* < lat. *scortea*. *Zgjebe* dhe *zgjyrë* paraqesin një grup bashkëtingëllor nistor të zëshëm dhe një zanore të qiellzuar, të cilat janë dukuri të paparashikuara sipas tij. Qiellzorëzimi në *zgjebe* mund të shpjegohet nga zanorja *e*, e cila mund të jetë rezultati i një metafonie (shumës i singularizuar). Por kjo dukuri sipas Bonnet-it nuk i zgjidh problemet që vë në dukje kjo fjalë. Prandaj ai propozon si zanafillë të shqipes rum. *zgaibă*, që është në përputhje me ligjet fonetike rumune. Pra, sipas tij, fjala shqipe është një huazim nga rumanishtja, me kthimin e pritshëm rum. *ai* > shq. *e*.

Cioranescu (753) e rrjedh rum. *sgaibă* nga lat. *scăbia* < *scabēre* "kruaj", duke e krahasuar me fjalën shqipe dhe me it. *scabbia*. Ai i kundërvihet hipotezës së Weigand-it që flet për një prejardhje nga shqipja. Përsa i përket formës së fjalës rumune, ai jep si shembull lat. *habeat* > rum. *aibă*. Më tej, shton që origjina latine e fjalës nuk është pranuar për shak të ndryshimit kuptimor mes latinishtes dhe rumanishtes; por supozon që fjala latine e ruante kuptimin etimologjik "kruarje", i cili qëndron në bazë të fjalës rumune.

Landi (85, 133) sheh një ndërmjetësim rumun në procesin *sc* > *zgj*, pasi rezultati i pritur nga latinishtja do të ishte *shk*.

Sipas Çabejt (IV, 139-140), ruajtja e fundores *-e* te *zgjebe, faqe* etj. është e rregullt: *e*-ja fundore e rrjedhur nga një *-jē* (që i përket fjalëve të trashëguara dhe hazimeve greke të vjetra e latine) ruhet në gjuhën shqipe. Nga pikëpamja morfologjike, shqipja, me ruajtjen besnike të refleksëve të lakimit të pestë latin, pasqyron një shtresë historikisht më të lashtë se rumanishtja dhe të tjera gjuhë romane, që i kanë integruar ato në klasën e femërore me *-a* (të lakimit të parë): rum. *față, zgaibă*, it. *faccia, scabbia* etj.

Fjala rumune ndjek procesin lat. *bj* > rum. *jb*, si në *roibă* (sh. *rrojbə*). Fjala shqipe dokumentohet që te Bardhi (shek. XVII). Rezultati lat. *ă* > shq. *e* është i mundshëm. Një latinizëm duhet të kishte pasur normalisht formën **shqebe*; nga ana tjetër, shq. *zgjebe* do të presupozonte një lat. **sgabies*. Pra problemi qëndron tek /g/-ja (e qiellzorëzuar për shkak të *e*-së), e cila shpjegon *z*-në nistore. Fjala mund të jetë një huazim i vjetër nga rum. *zgaibă*, por mund ta ketë prejardhjen edhe nga një latino-romanishte e një periudhe në të cilën gjuha rumune siç e njohim sot nuk ekzistonte akoma. Kjo latino-romanishte ballkanike mund të ketë dhënë paralelisht fjalën rumune dhe atë shqipe.

Përsa i përket shq. *zgjyrë* – që Orel (OrEt, 524) e rrjedh nga lat. *scōria* "skorie, brame" –, Bonnet (221) nuk i beson një prejardhjeje nga rum. *scoare* (< lat. *scoria*), dhe e shjpegon fjalën tjetër rumune *zgură* "skorie" si një huazim nga shqipja.

Cioranescu (755) e rrjedh rum. *sgură, zgură* nga gr. e re σκουρά, σκουριά < gr. e vj. σκωρία. Përsa i përket shqipes, ndonëse duke cituar mendimin e Pellegrini-t, i cili nuk e vë në dyshim origjinën latine, vështirësia e një rezultati lat. *ō* > shq. *y* e orienton Bonnet-in (222) drejt një origjine greke. Zëshmimi i nistores sipas tij shpreh përpjekjen për të shmangur homoniminë me shq. *sqyre* "tas". Ai vijon me dy hipoteza të tjera, aq të guximshme sa të vështira për t'u pranuar: *zgjyrë e zezë* "d'un noir profond" e orienton gjuhëtarin francez drejt një marrëdhënieje paradigmатike me *ngjyrë*, të tipit *mbath/zbath*, pasi skoriet u përshkruan si mbetje metalike të çngjyrosura. Bonnet-i këtu nuk e ka parasysh kuptimin tjetër të shq. *zgjyrë*, që është "blozë". Hipoteza tjetër, po aq e paqartë, është akrofonia (*i*) *zi/(e)* *zezë* me *zgjyrë*.

Një origjinë greke nga σκουρός, ζγουρός "i valëzuar; kaçurrel" (edhe si emër), që Babiniotis (1252) e shpjegon si σ + γυρός "i kërrusur, i kthyer", paraqet vështirësi të dukshme nga ana kuptimore. Gr. e re σκουριά "ndryshk" paraqet probleme fonologjike, theksi dhe kuptimore, ndërsa gr. e vj. σκωρία "skorie" nënkupton një ndërrim theksi në shq. *zgjyrë* dhe një rezultat *o > u* që mungon, por që mund të shpjegohej nëse do të kishim një process gr. ω > ου > υ > shq. y. Nga ana tjetër, duke pasur parasysh kuptimet në shq. *zgjyrë* dhe rum. *zгурă* "skorie; blozë, lerë", si dhe duke pasur parasysh bullg. *zгuriја*, ka shumë mundësi që fjala shqipe të rrjedhë nga rumanishtja. Dukuria rum. *u* > shq. y nuk është e pamundur, por duhet t'i përkasë një periudhë parasllave, ndërsa mbylltorja qiellzore shq. /gj/ rrjedh nga g + y.

Fjalët që vijojnë kanë përdorim më të përgjithshëm, por mund të përdoren (ose mund të jenë përdorur) edhe në blegtori:

mënk "me gjymtyrë të prerë, i gjymtuar", lat. *mancus* "id." dhe rum. dial. *mânc* "ulok, sakat, këmbac; i çalë".

Sipas Topallit (98), ë-ja rrjedh nga një *ã* (hundore sepse e ndikuar nga *n*-ja), p.sh.: *tândë, tëndë* < lat. *tenda*. Një trajtë gege **mânk* nuk e kemi të dokumentuar. Por Topalli (103) mendon që krijimi i ë-së toske nga një zanore hundore është një dukuri e hershme, që vjen pas fillimit të hundorëzimit të zanoreve, domethënë në mijëvjeçarin e parë të erës sonë, dhe mbaron në fillim të mijëvjeçarit të dytë.

Cioranescu (524) jep rum. *mînc* (që është njëlloj me të sotmen *mânc*) me kuptimin "konkavitët i formuar nga shputa e këmbës" < lat. *mancus* "i çalë". Por ai shpreh dyshimin e tij në lidhje me rum. *mânc* (që ai e jep në një formë të pasaktë *manc*) "i metë, i mangët", fjalë moldave e përmendur nga Scriban dhe e lidhur me lat. *mancus* nga Pușcariu.

Pellegrini (217) e konsideron fjalën shqipe si latinizëm të mundshëm nga *mancus*, por e krahason edhe me rum. dial. *mînc*.

Bonnet (186, 293, 342) e rrjedh fjalën shqipe nga latinishtja, gjë që duket më se e kuptueshme, por as hipoteza e një kontakti me rumanishten nuk mund të mohohet *a priori*. Shumë studiues si Du Nay dhe Bonnet e lidhin ngjashmërinë e trajtave rumune dhe shqiptare me konceptin e substratit, d.m.th. të ekzistencës së një proto-rumanishteje të ngjashme (dhe gjeografikisht të afërt) me proto-shqipen, ku e para romanizohet, e dyta jo, por ndikohet thellë nga bota romane. Duhet shtuar që edhe fjalë të substratit që nuk kanë lidhje etimologjike me latinishten i është duhur të kalojnë nëpërmes periudhës së gjatë të pushtimit romak për të ardhur gjer më sot. Prandaj, raste të tilla supozojnë jo pa kriter ekzistencën e një (ose më shumë) gjuhësh latino-romane që fliteshin në Ballkan (një prej këtyre të folmeve bën të mundur lindjen e rumanishes, një tjetër lindjen e dalmatishtes). Nga ana tjetër, supozohet prania e një gjuhe proto-shqipe, në kontakt me një realitet gjuhësor ballkanik të copëzuar, jo uniform, por në të cilin duhet të ekzistonte një *continuum* latin ose latino-roman, d.m.th. njëfarë vazhdimësie gjuhësore latine ose latino-romane.

shesh, rum. *șes* "id." (mbiemër dhe emër) dhe lat. *sessus* "mbledhje, kuvend".

Meyer (Gru, 805) e konsideron fjalën shqipe si latinizëm, por e krahason me rumanishten. Po të njëjtën origjinë propozojnë edhe Topalli (162) dhe Pellegrini (219).

Topalli (162) mendon që ka raste kur, pas diftongimit lat. *e* > shq. *je*, në

shqipe kemi një monoftongim *je > e*, të shkaktuar nga rënia e *j*-së, ndoshta për shkak të vështirësisë së shqiptimit të *j*-së pas *sh*-së (si në shq. *shalë* < lat. *sella*, ku *-e* > *-ja* > *-a*).

Bonnet (53-54), duke e mbështetur origjinën latine të fjalës shqipe, mendon që nuk kemi të bëjmë me një monoftongim, por me rënien e elementit të parë të diftongut: ky element i parë, pasi është reduktuar në një "*glide*", sipas Bonnet-it është asimiluar nga bashkëtingëllorja e qiellzorëzuar (në frëngjishten e moçme, një zhvillim *chief* > *chef*, *mangier* > *manger* është dëshmuar që nga shek. XIII), pasi rrëthanat fonetike që justifikojnë dukjen e bashkëtingëlloreve të qiellzorëzuara nuk janë të tilla për të bërë një dallim mes një /e/-je a një /je/-je të lashtë (khs. ngurrimin drejtshkrimor mes *ljepur* dhe *lepur*, por kurrë *jepur, nga lat. *leporem*); sipas Bonnet-it rregullat drejtshkrimore të sotme dëshmojnë për një asimilim të *j*-së nga lëngëzorja qiellzore *l*, që zakonisht shkruhej *l'* në shek. XIX. Ai (341) mendon që emri *shesh* nuk rrjedh nga lat. *sessus* "veprimi i të ulurit" – që ka kuptim të ndryshëm – por nga mbiemri *sheshtë*, si kalk gjuhësor nga lat. *plānus* ose edhe nga it. *piana*, që janë të dyja trajta korrektësisht të perceptuara si të hershme sipas tij.

Për rumanishten, Cioranescu (749) jep si fjalë bazë mbiemrin rum. *șes*, prej të cilit rrjedh emrin *șes* "shesh, fushë". Ai shton edhe variantin *șest* "pjesë e sheshtë e një objekti" (fjalë dialektore), e cila vështirë se mund ta ketë zanafillën në një lat. *sessitum. Cioranescu e kundërshton Meyer-Lübke-n, i cili e rrjedh fjalën rumune nga shqipja.

Një origjinë e shq. *shesh* nga rum. *șes* mund të sqarohet falë asimilimit të mundshëm *sh-s* > *sh-sh* në gjuhën shqipe. Por duke pasur parasysh mbiemrin shq. *sheshtë* dhe vlerësimet e mësipërme të Bonnet-it, nëse rum. *-t* në *șest* nuk shpjegohet ndryshe, atëherë rum. *șest* mund të rrjedhë nga shqipja. Cioranescu i kundërvihet një kthimi shq. *sh* > rum. *s*, por nuk mund të përjashtohet *a priori* fakti që *s*-ja fundore rumune të jetë dytësore, d.m.th. më e vonë.

Fjalët në vijim i referohen sendeve që mund të jenë përdorur edhe në sektorin e blegtorisë:

balç, balc "rrip pantallonash", **baç** "rrip i gjerë leshi për të lidhur foshnjën në djep ose për të mbartur ngarkesa; brez; ushkur", lat. *balteus* "rrip mesi, brez" dhe rum. *balț* "kordon ose lidhëse lëkure apo leshi; fill; shirit".

Sipas Çabejt (II, 141), meqenëse fjala shqipe është e pranishme në të folmet geqe, ajo nuk vjen nga rum. *balț* (kjo e fundit nga lat. *balteus* te Cioranescu 63), arum. *balțu* apo lat. *balteus*, *balteum* por nga ven. *balza* "pengojcë, pengëz (për kafshët)", më pak nga *balzi* "rripa me të cilët marinarët rrinë pezull". Te varianti *baç* ka rënë lëngëzorja para afrikates. Sipas tij, forma *balc* e Veriut i rri më afër fjalës veneciane, ndërsa te *balç* duhet të ketë ndikuar sufiksi *-ç*. Pohimi i fundit është i guximshëm.

Një pjesë e mirë e fjalëve shqipe që përmbajnë /ç/ – fonemë që sipas Topallit (357-366) formohet në gjysmën e parë të mijëvjeçarit të dytë – kishin më parë /c/, siç ndodh për shembull në italianizmat dhe sllavizmat që vijojnë: *mëlçi* < it. *milza*, *puçigâ* < it. *pozzanghera*, *straç/strapç* < srb. *srabac*, *Korçë* < sll. *Gorica*, *Trepçe* < sll. *Trebica*. Por kemi edhe raste (megjithëse më të rralla) në të cilat shqipja paraqet një dukuri të kundërt /ç/ > /c/, ose i huazon me /c/ fjalët e huaja që përmbajnë /ç/: *cal* < (i) *çalë*, *capërlohem* < *çapëloj*, *callatë* "përkrenare" < it. *celata*, *cimë* "maja e litarit" < it. *cima*, *cimocë* "rrip i gjatë e i leshtë" < it. *cimozza*, *luciferr* "djall" < it. *lucifero*, *bucak* "enë e drunjte për ujë" < sll. *bučak*, *carde* "ngarkesë e vogël" < sll. *čerda*, *carâ*

(por edhe *çeren*) "secili nga dy gurët e ngulur në dy anët e vatrës" < sll. *čeren*, *cimerikë* (por edhe *çemerigë*) "emër bime, shpendër" < sll. *čemerika*, *care* "shtrigë, magjistare" < sll. e vj. kisht. *čarъ*, *čara* "magji". Kjo sipas Topallit do të thotë që kemi të bëjmë me hazime që kanë hyrë në shqipe kur kjo e fundit nuk e kishte ende /ç/-në. Pra /c/-ja në gjuhën shqipe është formuar përpara /ç/-së, në një periudhë post-latine. Ai shton edhe italianizmat që në shqipe futen me /c/: *bocë* "shishe" < *bozza*, *kajnacë* < *caenazzo*, *spec* < *spezie* "erëza", *forcë* < *forza*, *karrocë* < *carrozza*, si dhe sllavizmat: *bodec* "thumbi i hostenit" < *bodec*, *carinë* "një lloj takse" < *carina*, por edhe greqizmat: *cironkë* < τσιρόνι, *cohë* < τσόχα, *cefël* < τσέφλι.

Duke pasur parasysh vërejtjet e mësipërme, shq. *balc* me sa duket është formë parësore ndaj shq. *balç*, ndërsa kjo e dyta më e vonë dhe e formuar brenda gjuhës. Meqë nga një lat. *balteus* do të pritej një shq. **bals*, dhe ruajtja e një /ã/-je latine mbështet faktin që kemi të bëjmë me një huazim të vonë, atëhere fjala shqipe mund të mendohet si venecianizëm nga *balza* ose *balzo* "rrip; shirit". Por rum. *balț* duket kuptimisht dhe formalisht edhe më e afërt me shq. *balc*. Nëse nga pikëpamja gjeografike – meqë bëhet fjalë për një fjalë geqe – mund të flitet për një huazim nga venecianishtja (khs. *balçë*, që Mann 18 e jep të dokumentuar nga Van Godin), nga pikëpamja kuptimore dhe formale ka shumë gjasë që fjala geqe *balc* të jetë një huazim nga rumanishtja.

koftor "stufë barkrrumbullakët; vatër", lat. *coctorium* "tenxhere; tigan" dhe rum. *cuptor* "furrë; platformë e ndërtuar në një shtesë të vatrës për të fjetur njerëzit".

Pellegrini (219) e jep fjalën shqipe si latinizëm.

Cioranescu (264-265) e rrjedh fjalën rumune nga lat. **coctorium*. Ai jep edhe fjalët italiane që vijojnë: abruc. *kottora* "kazan", kalabr. *cuttuoru*, it. *cottoio*.

Crevatin mbështet hipotezën e një huazimi nga rumanishtja, për arsye se *coctorium* ishte një lloj furre ose një orendi gatimi portative e përdorur nga barinjte endacakë rumunë.

Bonnet (330) mbështet mendimin e Çabejt, sipas së cilit, ngaqë nuk kemi një formë **koftuar*, kemi të bëjmë me një huazim nga rumanishtja ose nga arumanishtja (khs. rum. *cuptor*, arum. *coftor*, bullg. *koptor*, *koftor*). Por supozimi i Çabejt bie menjëherë në kundërshtim me formën e dokumentuar *koftuer*, që mund të nënkuptojë një huazim jo aq të ri sa mendon ai.

Në lidhje me dukurinë lat. *ct* > rum. *pt*/shq. *ft*, sh. fjalën *luftë*. Kemi dy raste të ngjashme: shq. *luftë* - rum. *luptă* - lat. *lucta* dhe shq. *koftor* - rum. *cuptor* - lat. *coctorium*, ku dallohet vetëm kthimi i njohur – por edhe i vonë, siç shprehet Di Giovine 55 – lat. *o* > rum. *u* (ndryshe nga arumanishtja, shqipja dhe bullgarishtja), megjithëse në Muntenia është e dokumentuar forma rum. *coptor*, dhe kjo e fundit mund të ketë qenë fjala e huazuar në shqipe dhe në bullgarishte. Ndryshe nga Çabej, i cili flet për një huazim të vonë, Di Giovine (54-55) supozon një huazim rumun më të vjetër, në një kohë kur buzorja nuk ishte kthyer ende krejt në mbylltoren *p*, siç dëshmojnë dy format bullgare (nëse nuk kemi të bëjmë me një zhvillim të brendshëm në bullgarishte).

Fjalët në vijim janë emra bimësh, që mund të dëshmojnë për një kontakt mes popujve nomadë dhe atyre sedentarë:

larushk "rrush i egër (*V. vinifera* subsp. *sylvestris*)", **lërushk** "rrush i zi

kokërrvogël", rum. *lăuruscă* (dial. *lăurușcă*) "id." dhe lat. *labrusca* "rrush i egër (*Vitis labrusca*)". Variante rumune: *răuruscă*, *rouruscă*, *rourușcă*.

Pellegrini (215) e rrjedh fjalën shqipe nga lat. *lābrusca*, ndërsa Topalli (301) nga lat. *labruscum* "fryti i *Vitis labrusca*".

Cioranescu (468) e rrjedh fjalën rumune nga lat. *lābrusca* dhe e krahason me it. *lambrusca*, fr. *lambruche*, *lambrusque*, kast. *lambrusca* dhe shq. *lërrushk*.

Ky varietet rrushi duhet të ketë qenë shumë më i njohur në një kohë më të hershme. Si në shqipe, ashtu edhe në rumanishte kemi rënien në trup të fjalës të dybuzores së zëshme /b/ në kontakt me dridhësen alveolare /r/. Edhe në këtë rast është e vështirë të thuhet nëse kemi një huazim nga latinishtja (siç mendon shumica e studiuesve), një huazim nga rumanishtja në shqipe apo nga shqipja në rumanishte. Por këtu mund të na ndihmojë diftongu rumun -*ău*-, që Bonnet (270) e shpjegon me anë të rrëgjimit të /b/-së në kontakt me /r/-në, duke sjellë si pasojë kthimin *labr-* > *laur-*. Po t'i qëndrojmë kësaj hipoteze, shq. *larushk/lërushk*, e cila nuk e ka këtë dukuri (khs. *farkë* < lat. *fabrica*), i afrohet më shumë një gurre latine.

mështekër, mështekën, rum. *mesteacăn* "id." dhe lat. *mastichinus* "prej rrëshire (të dushkullit të egër)".

Cioranescu (518) e rrjedh fjalën rumune nga latinishtja. Ai mendon se vështirësia e kthimit *ci* > *că* (zakonisht e shpjeguar me anë të një analogjie me *cearcăn* "qeskë, rreth nën sy; aureolë" dhe *leagăn* "djep; përkundje") kapërcehet duke u nisur nga një trajtë rum. **mestecen*, d.m.th. që njëjësi i tanishëm është formuar mbi bazën e një shumësi *mesteceni*; pra kemi të bëjmë sipas tij me një analogji të ngjashme me *seamăn* "shok; i barabartë" - *semeni*, *șeapăn* "i ngrirë, i fortë" - *șepeni* etj.

Pellegrini (215) e rrjedh fjalën shqipe nga latinishtja, por e krahason edhe me fjalën rumune.

Orel (OrEt, 264) e konsideron lat. *mastichinus* si origjinë të fjalëve shqipe dhe rumune, dhe shton që Çabej e rrjedh fjalën shqipe nga gr. δένδρον μαστίχινον "dushkull i egër".

Sipas Bonnet-it (368), qëndrueshmëria e /k/-së, së cilës i përgjigjet χ-ja në gr. μαστίχινον, supozon një ndërmjetësim latin përpara fërkimorizimit, dhe ky ndërmjetësim do të ishte lat. *mastichinus* – fjalë e rrallë sipas tij – me kuptimin "rrëshirë" (μαστίχη), lëndë e cila nxirret nga dushkulli i egër (*Pistacia lentiscus*). Sipas tij, sic. *mastigona* "(*Atractylis gummifera*)" i afrohet më shumë fjalës greke.

Duke konsideruar faktin që një rezultat lat. *i* > shq. *e* është i mundshëm, kur /i/-ja ndiqet nga dy bashkëtingëllore (*missa* > *meshë*, *pīscis* > *peshk*, *littera* > *letër*, *Lissus* > *Lesh* > *Lezhë*, *pignus* > *peng*, *sagitta* > *shigjetë*), është e vështirë të vendoset nëse kemi të bëjmë me një huazim nga greqishtja apo nga rumanishtja, megjithëse ngjashmëria semantike mbështet më fort origjinën nga e dyta. Mirëpo, hipoteza e një origjine rumune nuk qëndron nga ana formale: rotacizmi i tosk. *mështekër* nënkupton praninë e hershme të një zanoreje mbas *r*-së, por ajo zanore mungon në rum. *mesteacăn*.

rrojbë "(*Carthamus tinctorius*); rrëzore (*Rubia tinctorum*)", lat. *rūbīa* "(*Rubia tinctorum*)" dhe rum. *roibă* "(*Rubia tinctorum*)".

Çabej (VI, 333-334) e krahason fjalën shqipe me rum. *roibă*, port. *ruiva*, por edhe me it. *robbia*, kast./katal. *rubia*, duke shtuar që /o/-ja e theksuar në shqipe dhe

rumanishte është problematike. Ndërsa arumanishtja ka /u/: *ruibu* "(Rubia tinctorum)", dhe kjo sipas tij duhet të ishte zanorja e rregullt në shqipe dhe rumanishte. Sipas Grauri-t, ekziston një formë lat. *robium*, e cila mund të jetë origjina e mundshme e të dyja gjuhëve. Çabej e konsideron të vështirë një formë latine hipotetike **roibum*, pasi metateza duhet të jetë shfaqur më vonë, në dy gjuhët ballkanike; por metateza shfaqet edhe në gjuhë romane perëndimore, si p.sh. në port. *ruiva*.

Fjalori i rumanishtes DEX jep si origjinë të fjalës rumune një lat. *roiba*. Cioranescu (704-705) jep trajtat *roib*, *roaibă* "irithe (*Oxalis acetosella*)", nga një lat. *rubeus* "ngjyra e kuqe", duke e krahasuar me it. e vj. *robbio*, sard. e vj. *rubiu* etj.

Cioranescu është i pasaktë. Një zhvillim lat. *ũ* > shq. *o* nuk është aq problematik sa mendon Çabej, nëse fjala shihet si një huazim më i vonë – siç mendon Topalli (92) –, si te: *troftë* (lat. *tructa*, it. *trota*), *groftë* (lat. *crupta*, it. *grotta*), pra një huazim nga një e folme latine e vonë ose italiane e vjetër.

Bonnet (162-163) krahason shq. *rrojbe* me lat. *rubia*, por mendon se rezultati në gjuhën shqipe mund të ketë pësuar ndikimin e një rikarakterizimi roman, pasi rezultati *-jb-* në rumanishte është sipas tij i hershëm, dhe shfaqet edhe në dalm. *rûjba* "morth". Ai nënvizon faktin që fjala shqipe rrjedh nga një rrënjë romane që e kishte kryer kthimin *bj* > *jb* (*rubia* > *ruiba*) para se të hynte në shqipe, por nuk përcakton cilës gjuhë mund t'i përkasë kjo rrënjë romane. Me sa duket, pozicioni i tij anon drejt një origjine nga rumanishtja.

Në këtë rast është vërtet e vështirë të përcaktohet nëse fjala e ka prejardhjen nga rumanishtja apo nga një e folme latine e vonë/latino-romane: nga ana formale, përveç rum. *roibă*, ka shumë mundësi që një formë latino-romane **ruiba/*roiba* të ketë ekzistuar (khs. port. *ruiva*, dalm. *rûjba*) për të dhënë rezultatin *rrojbe* (khs. it. *robbia*); nga ana kuptimore, shqipja, latinishtja (e dokumentuar) dhe rumanishtja janë njëllor.

Fjalët që vijojnë kanë kuptim dhe përdorim më të gjerë, por mund të jenë përdorur edhe në një kontekst blegtoral apo bujqësor:

belbët, belbër "belbacak", lat. *balbus* "id." dhe rum. *bâlbâit* "id."

Orel (Or, 24), Pellegrini (224) dhe Topalli (300) me të drejtë e rrjedhin fjalën shqipe nga latinishtja.

Shq. *belb-*, që nënkupton një kthim lat. *a* > shq. *e* (khs. lat. **captus* > *qeft*, lat. **capreus* > *qepër*, lat. *carrus* > *qerre*, lat. *sanctus* > *shenjt*, *shëjt*), mund të jetë huazuar nga latinishtja, me prapashtesën mbiemërore shqipe *-ët*, *-ër*.

Cioranescu (81) jep si bazë foljen rumune *bâlbâi*, sipas tij një krijim ekspresiv, duke e krahasuar me gr. βαλβάνω, lat. *balbus*, *bilbere*, it. *balbettare*, fr. *balbutier*, *babiller*, kast. *balbucir*, *bable*, shq. *bëlbërë*, bullg. *blboljam*, srb. *blebetati*, angl. *babble* etj.

Mbiemri rum. *bâlbâit* rrjedh nga *bâlbâi* "belbëzoj". Nuk janë të rrallë mbiemrat rumunë që mbarojnë me *-t*: *mohorât* "i zymtë", *amârât*, *posomorât* "i trishtuar, i pikëlluar" etj. Si fjala shqipe, ashtu edhe ajo rumune, mund të konsiderohen si huazime autonome nga latinishtja. Por, duke mos harruar që gr. e vj. βάβραπος "i huaj, barbar, jogrek" ka në thelb kuptimin e lashtë "njeri që flet një gjuhë të pakuptueshme, belbacuk", duhet pasur parasysh edhe aspekti i rëndësishëm onomatopeik i këtyre fjalëve, që i largon nga një gurrë latine.

flakë, lat. *facla*, *făcūla* "pishtar" dhe rum. *flacără* "flakë; pishtar".

Orel (OrEt, 98) e konsideron fjalën shqipe si një formim të bazuar mbi një *flakull, me prejardhje nga një dialekt roman *flacula; ky i fundit reflektohet në it. *fiaccola*, rum. *flacără* dhe zëvendëson lat. *facula* "pishtar i vogël".

Sipas Çabejt (IV, 470), shq. *flakë* dhe rum. *flacără* nuk rrjedhin nga lat. *facla*, *facula*. Ai mbështet mendimin e Oehl-it, sipas të cilit *flakë* mund të jetë një krijim elementar ("création élémentaire") mbi një bazë ekspresive – duke pasur parasysh prodhueshmërinë e rrënjës *flak-* në gjuhën shqipe (*flak* "hedh", *flakada* "zjarr", *flakaresh* "shpullë", *flakëroj* "hedh; ndez") – e cila mund të krahasohet me gjerm. *flackern* "ndez", norv. *flakra* "përplasje; fërfëllimë" etj., por edhe me shq. *flutur* ose *fluturoj* (khs. edhe *flak* "hedh", *flegë* "njëra prej qepenave/grilave (dyshe)", *flatër* "krah", *fletë* "krah; gjethe; fletë letre"). Pra sipas Çabejt, *flakë* është një fjalë autoktone shqipe, prej së cilës rrjedh rum. *flacără*. Megjithatë, ai nuk e përjashton mundësinë që – në një latinishte ballkanike – nga kryqëzimi i lat. *facla* dhe i fjalës shqipe të ketë lindur një fjalë hibride. Khs. toponimin *Flakë* (Malësi e Madhe).

Bonnet (271-272) e mbështet mendimin e Meyer-it për prejardhjen e shqipes nga lat. *facula* < lat. *fax*. Ai citon edhe Meyer-Lübken, që e konsideron fjalën një derivat të anasjellë nga rum. *flacără*, si në kampid. *flakka* < it. *fiaccola*. Më tej, ai shkruan që Burr flet për një *metatezë hibride* në rumanishte, domethënë *flacula. Bonnet mendon që hipoteza e Çabejt kundër një huazimi nuk qëndron përballë dëshmisë etimologjike të formës rumune: studiuesi francez citon format *fagla* "pishtar" dhe *faglati* "ndez" të dokumentuara në Istria nga Vinja, të prejardhura nga rumanishtja. Ai mendon që nëse rrënja *flak-* ka një shprehësi të veçantë, ajo mund të krahasohet me grupin kuptimor "hedh" (*flak*) dhe "shpullë" (*flakaresh*), i kryqëzuar me sukses me kuptimin "flakë" (pasi flaka "lëshon ose hedh shkëndija", në fr. *jette des éclats*). Sipas tij, metateza e fjalës është shfaqur në një latinishte të vonë ose në vetë gjuhën shqipe: pra kemi të bëjmë me një *fakël (në trajtën e shquar *fakla) nën ndikimin e *flak* "hedh".

Cioranescu (332-333) pohon që origjina e rum. *flacără* nga lat. *facula* (sipas tij, me një *l* ekspresive që shpesh shoqëron *f-* në nistore) përgjithësisht është pranuar, ndonëse ndryshimi formal është shpjeguar nëpërmjet një kryqëzimi me *flamma* ose me *flacca. Ai jep format e prejardhura *flăcăra* "ndez, djeg", *flăcărie* "ndezje, flakërim", *flăcăros* "flakëruar" dhe *înlăcăra* "ndez, nxeh".

Nëse fjalët e dokumentuara në Istria janë vërtet huazime nga rumanishtja, atëherë kjo e fundit mund të ketë ndikuar edhe mbi shqipen. Por nuk mund të përjashtohet as mundësia që shq. *flakë* të jetë një zhvillim (i pavarur nga rumanishtja) i rrënjës latine (ose romane të vjetër), si në shq. *plagë* < lat. *plaga* > rum. *plagă*. Çabej (IV, 197-198) mendon se *flak* "hedh, tret" është një fjalë krahinore që nuk i përket gjithë gjuhës, një prejmemor relativisht i ri nga *flakë*. Ai e shpjegon distancën kuptimore nëpërmjet sic./sard./kors. *lampare* "me rrëzue, me flakë" ~ *lampo* "vetëtimë" dhe sic. *scialampari* "hedh poshtë", *lampari* "rrëzoj". Sipas tij, *flakëroj* i bashkon të dyja kuptimet "hedh" e "ndizem, brambulloj, shkëlqej" dhe, bashkë me *flakuroj* "hidhem, lëshohem tatëpjetë" e *flakurohem* "përzhitem", vërtetojnë nga një tjetër anë identitetin e foljes *flak* me emrin *flakë*.

flutur(ë), fluturoj, rum. *fluture* "flutur; zbukurime prej metali", *flutură* "fluturoj" dhe lat. *flūctūlāre "lëviz duke u valëvitur", *fluitāre*, *flutāre* "rri pezull (në ujë); notoj; lëviz me luhatje; rrjedh".

Orel (OrEt, 101) e konsideron fjalën shqipe si një formim të bazuar mbi *fluturoj*, nga në fjalë latino-romane *fluctulāre*, e cila shpjegohet nga ai si modifikim i lat. *fluctuāre* "lëviz duke u valëvitur, lart e poshtë".

Cioranescu (336) nisat nga një rum. *fluturá* "fluturoj", duke e konsideruar atë një krijim shprehës që përfaqëson idenë e fluturimit me përpëlitse të fluturës; khs. arab. *furfur* "flutur", gjerm. *Fleder-, Flitter*, it. *flutola, fiutola* "flutur (nate)", kast. *farfullar*. Sipas tij, nuk mund të përcaktohet nëse folja është parësore apo jo ndaj emrit *fluture* "flutur", dhe supozon që ndoshta është formuar drejtpërdrejt mbi shprehjen onomatopeike **fłtura < fl* "shpreh zhurmën e rrahjes së krahëve" (*filfii* "rrah krahët gjatë fluturimit"), me prapashtesën ekspresive *-ura*, khs. *gudura, scutura, vintura*. Sipas tij, një prejardhje drejtpërdrejt nga latinishtja nuk ka gjasë, për arsye të grupit latin *-ct-* në **fluctulare* (që duhet të kishte dhënë një rum. **fluptura*), megjithëse një lat. **flutulare < flutare, fluitare* "rri pezull (në ujë); lëviz me luhatje; rrjedh" do të ishte një origjinë e mundshme sipas tij. Ai jep këto fjalë të prejardhura: *fluštura* "valëvit", *fluturaş* "flutur e vogël", *influtura* "zbukuroj me temina, me xhingëlmingla". Sipas tij, nga rumanishtja rrjedh fjala shqipe, bullg. *flutur, flotore* "sekin; xhingël; zbukurim prej metali" dhe gr. e re φλετουράω "kërcej lart e poshtë", φουλτραώ "fluturoj".

Çabej (IV, 208) i kundërvihet etimologjisë latine dhe mbështet mendimin e Kamardës dhe Miklosich-it që *fluturoj* rrjedh nga *fletë* "krah". Prandaj: *fletë > fletëroj, fleturoj* (forma të dokumentuara të Kristoforidhi dhe Bager) *> flëtëroj, flëturoj > fluturoj* (formë e dokumentuar të Buzuku) *> prejfoljori flutur*. Pra, meqenëse *fluturoj* dhe *flutur* janë formime të brendshme të gjuhës, rum. *flutur* "flatëroj", *fluture* dhe *flutura* sipas tij vijnë nga shqipja. Çabej mendon që fjala arb. *fljuromë*, në pajtim me ndërrimin e ditur *fl~ff*, gjen analogjinë e saj në *fluronj, flūronj, me fluruem* të Budi e Bardhi. Këto janë forma haplologjike (me shkurtim të brendshëm), ku rënia e një rrokjeje ka shkaktuar zgjatimin (kompensator) të rrokjes që i printe. Prej *fluroj* sipas tij u formua prejfoljori *flūr* dhe *flurim* "fluturim". Pranë formave me *fl-* ka edhe *lutër* "flutur". Nga ana tjetër, Çabej (IV, 200) mendon se fjala geqe veriore *flatër* "krah" është një krijim elementar ("création élémentaire"), me kombinimin e tingujve *f-l-t*, dhe është e krahasueshme me *fletë, flutur, fluturoj*, por edhe me gjerm. *flattern* "rrah krahët, fluturoj", *Fledermaus* "lakuriq nate", angl. *flutter, flitter* "rrah krahët, fluturoj", angl. dial. *flittermouse* "lakuriq nate" etj. Në të folmet e zonës Nikaj-Mërtur kemi *fjatorojn* dhe në Ulqin *flatarosh* "që ka krahë".

Mann (112) dokumenton në zonën e Tiranës variante si: *flurë* "fluturim", *flyroj* dhe *flytyrim*.

Shembuj të tjerë të prodhueshmërisë së kësaj fjale në gjuhën shqipe: *flurac* "zog i vogël; teveqel", *flutura e gëlbazës* "Fasciola hepatica", *flutura e detit* "Callionymus risso", *fluturak, fluturake* "flutur; vajzë plot gjallëri", *fluturashkë* "flutur e vogël; objekt fërgëllues; Myliobatis aquila", *fluturushë* "balonë lodër", *fluturore* "familja Fabaceae/Papilionaceae", *flutur i shpejtë*.

Fjala përdoret edhe në onomastikë, siç dokumenton Brâncuş (64): shq. *Flutura* dhe rum. *Fluture, Fluturël, Fluturescu, Fluturile*.

Di Giovine (33-39), edhe për arsyet e dhëna mësipër, e mohon një origjinë latine, duke përjashtuar mundësinë që një **flujturonj* (formë e padokumentuar) të ketë përfaqësuar fazën e ndërmjetme mes **flūctulāre* dhe *fluturoj*, pasi grupi *-uj-* është zakonisht i qëndrueshëm në gjuhën shqipe (përveç kthimit *uj > y* në *fryt* dhe *fytyrë*): *kujtoj, shujtoj, bujtoj* etj. Gjithashtu, edhe mundësia e një disimilimi **flujturonj > *ffjuturonj* pengohet nga ruajtja e grupit *fl* në pothuaj të gjithë hapësirën shqipfolëse, me përjashtim të ndonjë zhvillimi rajonal, sidomos në Italinë Jugore. Ai e përforcon

këtë hipotezë me faktin që i vetmi zvogëlues (diminutiv) i dokumentuar për lat. *flūctus* është *flūcticūlus*, jo **flūctūlus*. Ai e konsideron të dyshimtë edhe prejardhjen e fjalës nga një lat. pop. **flūtūlāre*, pasi, përpos rum. *fluturá* "fluturoj" dhe shq. *fluturoj*, nuk ekziston ndonjë formë e tillë në gjuhët e tjera, e cila mund të lidhet me fjalën latine popullore të hipotizuar. Përveç kësaj, sipas tij lat. *fluitāre*, *flutāre* nuk përmban asnjë kuptim të lidhur me idenë e fluturimit. Ai mendon që fjalët shqiptare dhe rumune nuk duhen krahasuar as me toskanishten *fiutola* "flutur e vogël". Kjo fjalë italiane sipas tij nuk vazhdon një folje latine por është një fjalë shprehëse, që mbase etimologjia popullore e ka vënë në raport me foljen *fiutare* "nuhat, marr erë" (kjo e fundit me origjinë të paqartë), pasi me sa duket flutura ngjan sikur i merr erë luleve; khs. në fakt ven. *(s)nasafiori* "lulenuhatës(e)" dhe piem. *lecafîor* "lulelëpirës(e)". Kështu që Di Giovine mendon për një huazim nga rumanishtja në shqipe, ndërsa formën arum. *flīutur* e konsideron si albanizëm në atë gjuhë, për arësye të karakterit qiellzor që ka pasur anësorja shqipe në periudhën kur ka hyrë në arumanishte. Nga ana tjetër, mendimi i Meyer-it për një huazim shqiptar në rumanishte, duke presupozuar një origjinë latine (të pambrojtshme sipas Di Giovine-s) të shq. *fluturoj*, *flutur(ë)* – pavarësisht epirotishtes φουλτράω "fluturoj" (që mund të rrjedhë nga shqipja) – vështirësohet sipas Di Giovine-s nga përhapja e fjalës në një pjesë të mirë të Ballkanit: khs. gr. e re φλετουράω "kërcej lart e poshtë", bullg. *flutur*, *flotore* "zbukurime prej metali" (kjo e fundit me kuptimin e dytë të rum. *fluture*, prandaj sipas gjasës e rrjedhur nga rumanishtja). Origjinën e fundme të fjalës Di Giovine e konsideron të papërcaktueshme, pasi Oehl pohon që fluturën në shumë gjuhë të botës e emërojnë me anë të krijimeve shprehëse (ekspresive). Kështu, edhe në disa dialekte perëndimore gjermane si ai i Osnabrück-ut kemi *Fluchter* "flutur", por edhe suev. *Flattersch*, *Fluttersch*, *Pfluttersch* "flutur". Për arsye historike, Di Giovine shpreh pamundësinë e një ndikimi të të folmeve gjermanoperëndimore mbi rumanishten dhe anasjelltas, duke i parë këto shembuj si përkime rastësore mes fjalësh të pavarura, por me origjinë mundësisht ekspresive. Megjithatë, duke ballafaquar gjerm. *Flitter* "zbukurime metali" me rum. *fluture* – me po të njëjtin kuptim (të dytë) –, Di Giovine flet për kontakte ekonomiko-kulturore gjatë Danubit, falë të cilave fjala gjermane ka kaluar në një kohë jo të largët në çek. *flitr*, srbkr. *fliter*, hung. *flitter* dhe që aty në zonën rumune, ku është ngatërruar me fjalën paraekzistuese *fluture* "flutur", duke i dhënë asaj kuptimin dytësor "zbukurim prej metali".

Aspektet e rëndësishme fonosimbolike dhe fonologjike (si trajtimi problematik i një grupi lat. **-ct-*) të përballuara mësipër e vënë në diskutim origjinën latine të fjalëve shqipe dhe rumune, edhe për faktin që grupi *fl* ruhet në latinishten e folur deri në shek. IV-V, pastaj anon gjithnjë e më tepër drejt rezultatit *ff* (por ruhet në disa raste, si p.sh. në friulanishte). Ngjashmëria formale dhe kuptimore pothuajse absolute mes shq. *flutur*, *fluturoj* dhe rum. *fluture*, *fluturá*, dhe ruajtja e grupit *fl* në shqipe (ndërsa në arbërishte kemi *fl' = flj*, por edhe *ff* te Di Giovine 34, falë ndikimit të dialekteve italiane jugore, që e kanë kthyer me kohë këtë grup në *ff*) mund të mbështesin hipotezën e një huazimi nga rumanishtja. Përndryshe, fjala mund të ketë origjinë shumë të lashtë, në një periudhë kur paraardhësit e shqiptarëve dhe rumunëve ishin në kontakt të ngushtë me njëri-tjetrin dhe, sipas gjasës, flisnin gjuhë të ngjashme.

luftë, lat. *lucta* "id." dhe rum. *luptă* "id.".

Cioranescu (490) me të drejtë e rrjedh fjalën rumune nga latinishtja, ndërsa arum. *lufiă* e rrjedh nga shqipja.

Orel (OrEt, 233) mbështet mendimin e Kamardës, Miklosich-it dhe Meyer-it, që e rrjedhin fjalën shqipe nga latinishtja. I të njëjtit mendim është edhe Topalli (92, 294, 340), por ai shton që rezultati shq. /ft/ i grupit latin /ct/ e afron shqipen me elementin roman ballkanik kontinental, pra me rumanishten, në të cilën ky grup ka dhënë rezultatin /pt/. Kemi edhe fjalë latine që e kanë grupin /pt/, të cilat shqipja i jep me /ft/, p.sh.: (i) *afitë* < lat. *aptus* (rum. *apt*), *qift* < lat. *accipiter* etj. Kjo hipotezë mund të mbështesë një ndërmjetësim të rumanishtes në procesin /ct/ > /ft/ në gjuhën shqipe. Sipas Topallit, ruajtja e /u/-së në *luftë* < *lucta* (rum. *luptă*), *pulë* < *pullus*, *pus* < *putius*, *furkë* < *fūrca* (rum. *furcă*, por it. *forca*), *fund* < *fundus* (rum. *fund*, por it. *fondo*), *musht* < *mustum* (rum. *must*, por it. *mosto*) është e rëndësishme për të shpjeguar marrëdhëniet e shqipes me latinitetin, pasi, ajo që njohim nga latinishtja e ashtuquajtur ballkanike falë shqipes dhe rumanishtes, dallohet nga gjuhët e tjera romane, në të cilat verifikohet kthimi /u/ > /o/, p.sh.: it. *lotta*, *pollo*, *pozzo*. Ndërsa latinizmat (ose romanizmat) më të vonë kanë të njëjtin rezultat me italishten dhe gjuhët e tjera romane, p.sh.: *troftë* < *tructa* (it. *trota*), *groftë* (në toponimin *Groftat e Gojanit*) < *crupta* (it. *grotta*). Megjithatë, në këtë pikë mund të hipotizohet edhe rezultati i një ndikimi të vazhdueshëm të të folmeve italojugore.

Bonnet (86) jep si kundërshebull rastin *troftë* < *tructa*, të karakterizuar nga hapja e timbrit të zanores. Nëse *luftë* mund të konsiderohet sipas tij si huazim i hershëm nga rumanishtja (gjë që do të shpjegonte rezultatin e grupit /ft/ në shqipe), nuk mund të pohohet e njëjta gjë për shq. *troftë*, ku vokalizmi është sipas tij problematik. Një fjalë **truptă* mungon në rumanishte, dhe, pasi nga ana tjetër në shqipe mungon një fjalë **truftë*, Meyer supozon një prejardhje nga gr. τρώκτης ose nga lat. pop. **trōcta*. Kjo hipotezë sipas Bonnet-it shpjegon në mënyrë më të kënaqshme it. *troita*, *trota*, duke pasur parasysh edhe faktin që log. *trota* nënkupton një [o] latine, të shkurtër ose të gjatë. Bonnet mendon se ngatërrimi mes /u/-së dhe /o/-së vjen pas braktisjes së Dakisë në vitin 272, me pasojë izolimin e popullsisë latine (të pranishme aty) nga risitë gjuhësore të mëvonshme (si p.sh.: *u* > *o*). Ai në këtë mënyrë nuk përjashton mundësinë e një origjine trans-danubiane (d.m.th. përtej lumit Danub) të proto-shqipes. Ai shton që aspektet e paqarta për shqipen sqarohen në rastin e sardinishtes, e cila këtë trajtë fonetike e ka të përbashkët me të folmet lindore dhe jugore të Lukanisë, dhe kjo gjë dëshmon sipas tij për një ruajtje dallimi të timbrit mes /u/-së dhe /o/-së në një territor më të madh se ai i Dakisë. Di Giovine (77) e konsideron shq. *troftë* të prejardhur nga një formë latine *trōcta*, që ka hyrë në latinishte falë gr. τρώκτης (formë kjo që përdorej nga grekofonët e Italisë, dhe dëshmohet nga të folmet greke të Kalabrisë: *trotha*, *trosta*).

Bonnet (97-98) nuk dyshon që dallimi mes timbrit /o/ dhe /u/ të jetë ruajtur në latinishten e vonë, edhe atëherë kur pozicionet e përkundërta të sistemit zanor janë materializuar në formën e një difference në hapje. Gjuhët romane që nuk përfshijnë e as dallojnë zanoret velare latine, sipas Bonnet-it njohin së paku dy timbrat [o] dhe [u]. Prandaj ai sugjeron që shqipja, në një periudhë të hershme (që përputhet me periudhën e kontaktit me botën latine) i ka trajtuar, në mënyrë uniforme, të trija zanoret latine *ō*, *ō* dhe *ū* me të njëjtën fonemë /ũ/, e vetmja fonemë që kishte në dispozicion në sitemin e saj velar. Kjo hipotezë sipas Bonnet-it sqaron mirë identitetin e rezultateve të *ō*-së (që është kthyer në *o*) dhe të *ū*-së (që është kthyer në *u*), por edhe të ngatërrimit mes tyre – një rast i jashtëzakonshëm sipas tij – me rezultatin e *ō*-së (që është kthyer në *o*).

Larmia e rezultateve të zanoreve të theksuara latine në gjuhën shqipe duhet të na bëjë të kuptojmë që akoma mungon një metodë që të përcaktojë kronologjikisht (në mënyrë efikase) shtresëzimet në shqipe të huazimeve nga periudhat e ndryshme të të folmeve latine.

Du Nay (79) pohon faktin që shqipja e trajton grupin latin *ct* njësoj si gjuhët romane perëndimore, kur ky grup ka përpara zanoret *a* dhe *e* (*directa* > *drejtë*), ndërsa në rastet e tjera afrohet me rumanishten: rum. *lupta* ~ shq. *luftë*. Ai e përmbledh kështu këtë zhvillim të dytë: *ct* > *Xt* > *ft* > *pt*, mbase duke parë një rezultat më të hershëm në shq. *ft* se në rum. *pt*. Du Nay (108) shton që në disa raste lat. *ct*, *cs* jep rezultate të ngjashme edhe në dalmatishte: *pt* (lat. *octo* > dalm. *guapto*), *ps* (lat. *coxa* > dalm. *kopsa*; khs. rum. *coapsă*, shq. *kofshë*), por në shumicën e rasteve jep thjesht *t*, për shkak të ndikimit venecian.

Poghirc (Du Nay, 72, 80) mendon që kthimi *kt* > rum. *pt*, shq. *ft/jt* duhet parë si efekt i substratit. Sipas tij, grupi *kt* është eliminuar nga gjuha e paraardhësve të shqiparëve dhe rumunëve: ky grup nuk shfaqet në fjalët rumune që konsiderohen të prejardhura nga substrati i gjuhës, ndërsa shqipja ka *natë* kundrejt lat. *noctem* dhe lit. *naktės*. Sipasi tij, në toponime të lashta ballkanike dëshmohet kthimi *ks* > *ps*: *Axyrtos* ~ *Apsyrtos*, *Crexi* ~ *Krepsa*, *Kokkyx* ~ *Kokkyps*.

Duke mos mundur ta gjykojë raportin rum. *luptă* ~ shq. *luftë* thjesht si një rast huazimi, edhe Bonnet (257) e shpjegon shq. *ft* dhe rum. *pt* si rezultate të lidhura me substratin e përbashkët të të dy gjuhëve. Nëse rezultati *-ft-* mund të shihet thjesht si interpretimi shqiptar i grupit rumun *-pt-* në rastin e shq. *luftë*, ky arsyetim është i pavend sipas Bonnet-it në raste të tjera si shq. *ftua* (< *cotoneum*; khs. rum. *gutuië*), duke hedhur kështu poshtë edhe supozimin në lidhje me shq. *luftë* ~ rum. *luptă*. Ai shpjegon që zgjedhja mes një rezultati *jt* dhe një tjetri *ft* qëndron në natyrën e zanores përpara grupit *ct*. Ndarja mes *drejtë*, **fryjt* dhe *troftë*, *luftë* sqarohet sipas tij falë inventarit fonologjik të shqipes: dybuzorja (ose buzodhëmborja) është sipas tij më e afërta ndaj zanoreve të mesme dhe të pasme, ndërsa *j*-ja përfshihet në grupin e qiellzoreve. Ai e analizon ndryshe rastin e fjalës *ftua*: përdorimi i *f*-së në vend të *j*-së është i kuptueshëm për faktin që një formë **jtua* do të ishte e pamundur. Bonnet (257) e konsideron zhvillimin lat. *ct* > shq. *jt* si dominues dhe më të vonë, ndërsa Di Giovine (81) mendon të kundërtën, duke vënë në dukje faktin që grupi *ct* është formuar në **cōtōneu-* (> *ftua*), *cītāre* (> *ftoj*) vetëm pas rënies së zanores paratheksore. Meqë kjo rënie është kryer relativisht vonë (sigurisht pas rënies së mbylltoreve të zëshme në pozicion ndërzanor), Di Giovine konfirmon kështu hipotezën që procesi *ct* > *ft* të ketë qenë akoma aktiv në një periudhë jo shumë të hershme të gjuhës shqipe, pa mundur të bëjë një krahasim me rum. *gutui* (të cilën Meyer-Lübke e rrjedh nga srbkr. *gdunja*, Cioranescu nga një lat. **cottaneus* dhe Hamp nga një bazë **gotōneu-/ *gotōnju-* paralele me **cotōneu-*). Por nga ana tjetër, Bonnet mbështet hipotezën e një rezultati *ct* > *jt* më të vonë me anë të shq. *pajtoj* < lat. *pactāre* (Di Giovine 60 propozon një **(ad)pactāre*) dhe shq. *trajtoj* < lat. *tractare*, ku rrënja latine është njëlloj me gr. *παικτόω* "nënshkruaj një traktat paqeje", *πάκτον* "traktat" dhe në veçanti me gr. mesj. *τρακτεύω* "analizoj, trajtoj, studioj". Ai mendon që në këtë mënyrë shqiptimi [kt] i foljes latine, i dëshmuar nga greqishtja, të ketë pësuar ndryshime në një periudhë më të vonë. Ndonëse shembuj si shq. *dëftoj* < lat. *dictāre* bien ndesh me këtë hipotezë, Bonnet i justifikon ata me anë të një nevojë (mbase ritmike) për ta bërë sa më të lexueshëm grupin bashkëtingëllor: një formë **dijtoj* do të çonte drejt një **ditoj*. Sipas tij, varianti dialektor *diftoj* nxjerr në pah një karakteristikë më të hershme se forma mbizotëruese *dëftoj*. Por Topalli (134) me të drejtë shprehet që *ë*-ja paratheksore mund të rrjedhë nga një *i* latine, si p.sh.: *mërekull* < *miraculum*, *(i) kërshenë* < *christianus*, *dërejt* < *directus*. Ai (138) shton që *ë*-ja paratheksore në shumë të folme shqipe (sidomos veriore) është shndërruar në *i*: *gjimjo* < *gjëmoj*, *agjinoj* (në tosk. *agjëroj*), *dishirë* < *dëshirë*. Prandaj supozimi i Bonnet-it që *diftoj* të jetë një formë më e lashtë nuk duket i drejtë. Edhe Di Giovine (24) jep si

formë parësore shq. *dëftoj* (< lat. *dictāre*).

Di Giovine (55-56) mbështet origjinën latine të shq. *luftë*. Ndryshe nga Bonnet, rezultatin shq. *jt* ai (107-108) e konsideron të një periudhe më të lashtë, në fillim të erës sonë ose edhe më përpara. Në këtë periudhë, latinishtja popullore (ose krahinore) e Dalmacisë, ashtu si në Gali dhe ndoshta në pjesën adriatike të Italisë Qëndrore, grupin *ct* e kishte kthyer në *[çt], dhe ky i fundit konsiderohet nga Di Giovine si një zanafillë e mundshme e rezultatit përfundimtar *ft* në gjuhën shqipe. Më vonë, duke filluar nga shek. II i erës sonë e deri në shek. VI-VIII (por që nga viti 500, popujt sllavë, duke zbritur në jug të Danubit, ndërprejnë kontaktet gjuhësore mes shqipes dhe të folmeve romane të Ballkanit – mes të cilave rumanishtes –, por edhe mes shqipes dhe dalmatishtes) nisi të ushtrohej një tjetër ndikim latino-ballkanik. Në këtë kontekst të dytë, Di Giovine pozicionon buzorëzimin e grupit *χt* (d.m.th. buzorëzimin e rezultatit ballkanik të grupit latin *ct*) në *ft*. Pra, ai mendon që rezultatet *jt* dhe *ft* në gjuhën shqipe nuk janë të shkaktuara nga diferenca fonologjike, por nga kontakte të ndryshme areale (krahinore) dhe kronologjike me botën latine. Jetësia e buzorëzimit *χt* > *ft* dëshmohet sipas Di Giovine-s edhe nga përshtatja e një huazimi bizantin në gjuhën shqipe: gr. ὀκταπόδι (= gr. e vj. ὀκτώπους) "oktapod", që ka dhënë variantin shq. *aftapodh* (dhe turq. *ahtapot*, bullg./srb. *ahtapod*); ndërsa është pak më i vonë huazimi nga gr. ὄχτικας "tuberkulozi", që ka dhënë format dialektore shq. *oftikë*, *oftiká*. Kemi të bëjmë me huazime relativisht të vona, që Topalli (340) me të drejtë i konsideron si pjesë të një procesi me karakter dialektor, sidomos kur /h/-ja gjendet në një grup bashkëtingëllor: *njoftë* < *njoh* + *të*, *ftoftë* < *ftoh* + *të*, *ngroftë* < *ngroh* + *të*, *fllad* < sll. *hlad*, *fllanik* "bulmetore" < sll. *hladnik*, *bufnajtë* "pluhur i madh, pluhnajë" < *buhnajtë*, *baft* "fat" < turq. *baht*, *aft* (te *mjaft*) < *aht* "psherëtimë; mallkim", *bef* e *bef* < turq. *beht* "habi, gjë e papritur" etj.

BIBLIOGRAFIA

- Bonnet, Guillaume. *Les mots latins de l'albanais*. Paris: L'Harmattan, 1998.
- Brâncuș, Grigore. *Kërkime mbi fondin trako-dak të gjuhës rumune*. Tiranë: Shtëpia Botuese "55", 2009.
- Brighenti, Eliseo. *Dizionario greco moderno - italiano e italiano - greco moderno*. Milano: Hoepli, 1980.
- Buzuku, Gjon. *Meshari (1555) I, II . (Punuar nga Eqrem Çabej)*. Tiranë: Universiteti Shtetëror i Tiranës. Instituti i Historisë e i Gjuhësisë, 1968.
- Castiglioni, Luigi e Mariotti, Scevola. *Vocabolario della lingua latina*. Torino: Loescher, 1988.
- Cioranescu, Alexandru. *Diccionario etimológico rumano*. Tenerife: Universidad de La Laguna, 1966.
- Çabej, Eqrem. *Studime etimologjike në fushë të shqipes I, II, III, IV, VI, VII*. Tiranë: Shtypshkronja "Mihal Duri", 1975-1987; Shtypshkronja "Ilar", 1996-2006.
- Di Giovine, Paolo. *Il gruppo "ci" latino in albanese*. Roma: Università di Roma. Istituto di Glottologia, 1982.
- Du Nay, André. *The origins of the Rumanians. The early history of the Rumanian language*. Buffalo, NY: Matthias Corvinus Publishing, 1996.
- Gru** – Meyer, Gustav. "Die lateinischen Elemente im Albanesischen". *Grundriss der romanischen Philologie*. Ed. Gustav Gröber. Strassburg: Karl J. Trübner, 1888. 804-821.
- Ismajli, Rexhep. "Shqipja dhe rumanishtja". *Shqipja dhe gjuhët e Ballkanit. Konferencë shkencore e mbajtur më 10-11 nëntor 2011 në Prishtinë*. Ed. Rexhep Ismajli. Prishtinë: ASHAK, 2012. 185-215
- Landi, Addolorata. *Gli elementi latini nella lingua albanese*. Napoli: Edizioni Scientifiche Italiane, 1989.
- Lewis, Charlton T. and Short, Charles. *A Latin dictionary*. Oxford: Clarendon Press, 1879.
- Mann, Stuart E. *A historical Albanian-English dictionary*. London: William Cloves and sons, 1948.
- Meyer, Gustav. *Fjalor etimologjik i gjuhës shqipe*. Tiranë: Çabej, 2007.
- Meyer-Lübke, Wilhelm. *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Heidelberg: Winter, 1935.
- Montanari, Franco. *Vocabolario della lingua greca*. Milano: Loescher, 2000.
- Μπαμπινιώτης, Γεώργιος. *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., 2010.
- Or** – Orel, Vladimir. *A concise historical grammar of the Albanian language*. Leiden - Boston - Köln: Brill, 2000.
- OrEt** – Orel, Vladimir. *Albanian etymological dictionary*. Leiden - Boston - Köln: Brill, 1998.
- Papahagi, Tache. *Dicționarul dialectului aromân (general și etimologic)*. București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963.
- Pellegrini, Giovan Battista. *Avviamento alla linguistica albanese*. Rende: Centro Editoriale e Librario Università degli studi della Calabria, 1998.
- Topalli, Kolec. *Fonetika historike e gjuhës shqipe*. Tiranë: Dituria, 2007.
- Wagner, M. Leopold. *Dizionario etimologico sardo I, II, III*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1960.

SITOGRAFIA

DEX – *Dicționare ale limbii române* <http://dexonline.ro/>

Dictionar Englez Român – *English Romanian Dictionary Online*
<http://www.dictionare.com/>

SHKURTIME

abruc.:	abrucishte
angl.:	anglishte
apul.:	apulishte
arab.:	arabishte
arb.:	arbërishte
arum.:	arumanishte
bret.:	bretonishte (keltishte)
bullg.:	bullgarishte
çam.:	çamërishte
çek.:	çekishte
dalm.:	dalmatishte
dial.:	dialekt, formë dialektore
e vj.:	e vjetër
fr.:	frëngjishte
frl.:	friulanishte
gr.:	greqishte
gjerm.:	gjermanishte
hel.:	helenistik(e)
hung.:	hungarishte
id.:	identik(e), me të njëjtin kuptim
indoeur.:	indoeuropianishte
it.:	italishte
jug.:	jugor(e)
kalabr.:	kalabrishte
kampid.:	kampidanishte (sardishte)
kast.:	kastilianishte (spanjishte)
katal.:	katalonishte
khs.:	krahaso
kors.:	korsishte
kymr.:	kymrishte (keltishte)
lat.:	latinishte
lit.:	lituanishte
log.:	logudorishte (sardishte)
mevl.:	meglenorumanishte
mesj.:	mesjetar(e)
norv.:	norvegjishte
nuor.:	logudorishte e Nuoro-s (sardishte)
piem.:	piemontishte
pol.:	polonishte
pop.:	popullor(e)
port.:	portugalishte
rum.:	rumanishte
rus.:	rusishte
rut.:	rutenishte
sard.:	sardishte
sic.:	sicilianishte
sll.:	sllavishte

sll. e vj. kisht.:	sllavishte e vjetër kishtare
srb.:	serbishte
srbkr.:	serbokroatishte
suev.:	suevishte (dialekt gjerman)
sh.:	shih
shq.:	shqipe
tosk.:	toskërishte
turq.:	turqishte
ven.:	venecianishte

Abstract

The present article is an analysis of the following Albanian words, compared with formally and semantically similar words in Romanian and their supposed Latin etymons: *harmëshuer*, *harmëshor* "stallion, stud horse" (cf. Lat. **armissārius* < *admissārius* "id." and Rom. *armăsar*, *harmăsar* "id."), *shelqnuer*, *shelqëror* "tree trunk with branches broken-off to hang up vessels in a mountain dairy camp; forked peg, forked prop, tent peg" (cf. Rom. *sărciner*, *sălciner* "id." and Lat. *sarcinārius* "of or belonging to burdens or baggage"), *fshat* "village" (cf. Rom. *sat*, *fsat* "id." and Lat. *fossātum* "ditch, fosse"), *flujë* "yearly female goat" (cf. Rom. *vătuiu* "id." and Lat. **vituleus*, **vitulea* < *vitulus*, *vitula* "young calf; young animal, cub"), *kërrutë*, *krrût* "(animal) with backward-curling horns; (ewe or she-goat) with horns" (cf. Lat. *cornūta* "animal with horns" and Rom. *cornută* "id."), *mëtrik* "colic, disease which affects livestock; periwinkle" (cf. Rom. dial. *mătrice* "colic, cramps in the newborn; cattle disease; feverfew" and Late Lat. *matricem* "womb; belly"), *qyme*, *qime* "cancer, ulcers, gangrene; swelling; fistula" (cf. Lat. *cŷma* "young sprout of cabbage; hollow sphere" and Rom. *cîumă* "bubonic plague, pestilence; bud"), *zgjebe*, *zgjebë* "scabies, itch; mange" (cf. Lat. *scabies* "id." and Rom. *sgaibă*, *zgaibă* "little sore or wound; crust; eye disease; cattle disease; demon"), *zgjyrë* "slag, scoria; soot; grime on clothing" (cf. Rom. *zgură* "id." and Lat. *scōrĭa* "dross, slag, scoria"), *mënk* "with one hand missing; with a diseased hand" (cf. Lat. *mancus* "id." and Rom. dial. *mânc* "lame"), *shesh* "level ground, flat and open area; plain; plaza; clearing, glade; flat surface" (cf. Rom. *șes* "id." and Lat. *sessus* "sitting"), *balç*, *balc* "waistband for trousers", *baç* "broad woolen strap used to keep a baby in a cradle or to carry a heavy load; belt-cord" (cf. Lat. *balteus* "waistband" and Rom. *balț* "woolen or leather cord; lace, ribbon"), *koftor* "(potbellied heating) stove, heater; hearth, fireplace" (cf. Lat. *coctorium* "casserole; pan" and Rom. *cuptor* "oven; platform built on an extension of the hearth for sleeping"), *larushk* "wild vine (V. *vinifera* subsp. *sylvestris*)", *lërushk* "small black variety of grape for making vinegar and raki" (cf. Rom. *lăuruscă*, dial. *lăurușcă* "id." and Lat. *labrusca* "id."), *mështekër*, *mështekën* "white birch (*Betula verrucosa*)" (cf. Rom. *mesteacăn* "id." and Lat. *mastichĭnus* "of or belonging to mastic"), *rrojbë* "safflower (*Carthamus tinctorius*); madder (*Rubia tinctorum*)" (cf. Lat. *rŭbĭa* "madder" and Rom. *roibă* "id."), *belbët*, *belbër* "stammering, dumb, stuttering" (cf. Lat. *balbus* "id." and Rom. *bâlbâit* "id."), *flakë* "flame" (cf. Lat. *facla*, *făcŭla* "torch" and Rom. *flacăără* "flame; torch"), *flutur(ë)* "butterfly", *fluturoj* "to fly" (cf. Rom. *fluture* "butterfly; sequin", *flutură* "to fly" and a hypothetical Lat. **flŭctŭlāre* and *fluitāre*, *flutāre* "to float, swim; to flow; to move in a waving, unsteady manner; to wave"), *luftë* "war; fight, struggle, combat" (cf. Lat. *lucta* "id." and Rom. *luptă* "id.")).

In a background of ongoing studies on Albanian and Romanian, and considering the complexity of a chronological distinction in the various strata of Latinisms and Romance loanwords in Albanian, this article aims to expose some cases when it is not simple to recognise whether a word is an Albanian Latinism, a Romance loanword or in fact a Romanian loanword in Albanian, the latter related to the transmigration of Romanian nomadic shepherds in the Balkans and the resulting pastoral farming terminology in Albanian. The problematic cases presented here seek to underline the need for an efficient diachronic analysis of the various Latin and Paleo-Romance layers in Albanian, in order to explain with a certain clarity the different and sometimes confusing phonological results in this language. The fundamental idea is that of different linguistic areas that, in different periods,

borrowed foreign words that continued to evolve in their source languages.